

19. Yüzyıl Divan Şairlerinden Tahsin Hasan Efendi'nin Mektupları

Muhammet Akif TİYEK

Dr. Öğr. Üyesi

0000-0002-4975-6664

Bayburt Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, İslam Tarihi ve
Sanatları/İslami Türk Edebiyatı
Anabilim Dalı
ROR 050ed7z50

m.akiftiyek@hotmail.com

Bayburt, Türkiye

Öz

Amasya, tarihi süreçte birçok önemli şair ve yazara ev sahipliği yapmıştır. Bu şairlerin kimi şöhretleriyle ve yazmış olduğu eserlerle gelecek nesillere adını iletirken kimi de bu meşhur şairlere nispetle adı, sanı daha az duyulan ve tarih sahnesinde daha az görünür olanlardır. Meşhur olmayan bu şairlerden biri de 12 Safer 1292/20 Mart 1875 tarihinde Amasya'da Hacı Hamza Mahallesi'nde dünyaya gelen Tahsin Hasan Efendi'dir. Kapancızade Medresesi müderrisi Mehmed Nuri Efendi'nin büyük oğlu olan Tahsin Hasan, annesini çocuk yaşta kaybettiği için ilk eğitimiyle babası ilgilenmiştir. Rüştîye mektebindeki eğitiminden sonra bir müddet öğretmenlik yapan Tahsin Hasan, kendisini ilmî olarak daha fazla geliştirmek amacıyla önce Amasya Bekir Paşa Medresesi müderrislerinden Hafız Abdurrahman Kâmil Efendi'den daha sonra ise İstanbul'a giderek Perşembeli Ahmed Remzi Efendi'den dersler almıştır. O, güzel yazma becerisine sahip olmasından dolayı katiplik ve hocasının kayıt memuru olması sebebiyle de ona yardımcılık yapmıştır. Buna ek olarak mülazımlık, askerî mahkemede yardımcılık ve devriye müderrisliği gibi çeşitli görevlerde de bulunmuştur. Tahsin Hasan'ı diğer şairlerden ayıran yönünün geçirmiş olduğu ruhi sıkıntılar olduğu söylenebilir. Zeki, yetenekli, güler yüzlü âlim ve şair olan Tahsin Hasan, ruhi sıkıntılar nedeniyle içine kapanmış ve durgun bir insan hâlini almıştır. Söz konusu durum onu 17 Zilhicce 1317/18 Nisan 1900 tarihinde Yörgüç Paşa İmaretinden atlayarak intihara giden bir sona sürüklemiştir. Bu trajik son, şairin yaşadığı içsel çatışmaların ve ruhsal sıkıntılarının büyüklüğüne işaret etmektedir. Müellifin tespit edilebilen tek eseri Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Prof. Dr. Halil İnalçık Kütüphanesi Mustafa Con A 53'te kayıtlı olan *Divan*'ıdır. Şairin hayatı üzerine inşa edilmiş bir eser olduğu söylenebilecek *Divan*'ında Nelmî ve Tahsin mahlaslarını kullandığı görülmektedir. *Divan*'ının ilk ve son kısmında içinde bulunduğu ruh hâlini yansıtan, duygularını aktardığı, tekrarlar hariç olmak üzere, on bir mektuba yer verilmiştir. Mensur bir şekilde kaleme alınan mektupların bir kısmı müsvedde şeklinde olup ilk kısımda yer alan mektupların tebyiz edildiği söylenebilir. Mektupların ikisinin ise yarım kaldığı görülmektedir. Mektupların neden tamamlanamadığına ilişkin herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Mektuplarda şairin anlatımındaki samimiyet ve yaşadığı gelgitler ise dikkat çekici olup şairin ruhi bunalımlarına, içinde bulunduğu durumun giderek daha ağır bir hâl aldığına şahitlik edilmektedir. Ayrıca müellif, mektuplarda anlatımını desteklemek amacıyla Arapça, Farsça,

Türkçe şiir ve ibarelerden faydalanmıştır. Çalışmada *Divan*'da bulunan mektuplar incelenerek şairin içsel mücadeleleri, mektuplarda iletmek istediği mesajlar ve trajik sonu, onun yaşam öyküsünü anlamak adına mektuplar üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda çalışmada öncelikle Tahsin Hasan Efendi'nin hayatı hakkında bilgiler verilmiş, akabinde onun mektuplarının muhtevasına değinilmiştir. Çalışmanın sonunda ise onun yazmış olduğu mektuplar çeviri yazıya aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Türk İslam Edebiyatı, Tahsin Hasan, Nelmî, Divan, Mektup.

Atıf Bilgisi

Tiyek, Muhammet Akif. “19. Yüzyıl Divan Şairlerinden Tahsin Hasan Efendi'nin Mektupları”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 11/1 (Haziran 2025), 161-190. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2025.11.1.08>

Geliş Tarihi	08.03.2025
Kabul Tarihi	16.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Letters of 19th Century Divan Poet Tahsin Hasan Efendi

Muhammet Akif TİYEK
Asst. Prof.

 0000-0002-4975-6664
Bayburt University, Theology
Faculty, Islamic History and Arts/
Turkish Islamic Literature
ROR : 050ed7z50

m.akiftiyek@hotmail.com

Bayburt, Türkiye

Abstract

Amasya has hosted many important poets and writers in the historical process. While some of these poets conveyed their names to future generations with their fame and works, some were less famous and less visible in history than these famous poets. One of these less famous poets is Tahsin Hasan Efendi, born on 12 Safer 1292/20 March 1875 in Amasya in Hacı Hamza neighborhood. Tahsin Hasan was the eldest son of Mehmed Nuri Efendi, the mudarris of Kapancızade Madrasah, and his father took care of his early education since his mother died at an early age. Tahsin Hasan, who worked as a teacher for a while after his education at the school of high school, first took lessons from Hafız Abdurrahman Kâmil Efendi, one of the mudarris of Amasya Bekir Pasha Madrasah, and then from Ahmed Remzi Efendi of Perşembeli in Istanbul in order to further improve himself in terms of knowledge. He worked as a clerk because he had good writing skills and as an assistant to his teacher because he was a registrar. In addition, he held various positions such as lieutenant, assistant in the military court, and deviyiye mudarris. It can be said that what distinguishes Tahsin Hasan from other poets is the mental distress he suffered. Tahsin Hasan, an intelligent, talented, and cheerful scholar, and poet, became withdrawn and stagnant due to mental problems. This situation led him to commit suicide by jumping from the Yörgüç Pasha Imaret on 17 Dhu al-Hijjah 1317/18 April 1900-this tragic endpoint to the magnitude of the poet's inner conflicts and mental distress. The only identified work of the author is his *Diwan*, registered in Mustafa Con A 53 in the Ankara Faculty of Language and History-Geography Prof. Dr. Halil İnalçık Library. In his *Diwan*, which can be said to be a work built on the poet's life, it is seen that he used the pseudonyms Nelmî and Tahsin. In the first and last part of his *Diwan*, eleven letters, excluding repetitions, reflect his state of mind and convey his feelings. Some of the letters written in prose are in the form of manuscripts, and it can be said that the first part of the letters was edited. It is seen that two of the letters remain unfinished. No information on why the letters could not be completed has been identified. The sincerity of the poet's narration and the tides he experiences in the letters are remarkable, and we witness the poet's mental crises and the situation he is in becoming more and more severe. In addition, the author utilized Arabic, Persian, and Turkish poems and phrases to support his narrative in the letters. In this study, by analyzing the letters in *Diwan*, the poet's inner struggles, the messages he wanted to convey in his letters, and his tragic end will be tried to be revealed through letters in order to understand his life story. In this context, the study first gives information about Tahsin Hasan

Efendi's life and then touches upon the content of his letters. At the end of the study, his letters are transcribed.

Keywords

Turkish Islamic Literature, Tahsin Hasan, Nelmî, Diwan, Letter.

Citation

Tiyek, Muhammet Akif. "Letters of 19th Century Divan Poet Tahsin Hasan Efendi*The Journal of Near East University Islamic Research Center* 11/1 (June 2025), 161-190. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2025.11.1.08>

Date of Submission	08.03.2025
Date of Acceptance	16.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	Ethics Committee Permission is not required for this research. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Mektup; yazılmış şey, iki kişinin birbirlerine gönderdiği kâğıt parçası, name, tahrirat, tezkire gibi anlamlara gelmektedir.¹ Mektuplar edebiyatımızda "belirli kurallara uyularak mektup yazma işi, mektup yazma üslubu ve sözü belagate uygun söyleme sanatı"² olarak ifade edilen inşa içerisinde değerlendirilmiştir. Hatta mektup örneklerinin bir araya getirildiği ve mektup yazarken dikkat edilmesi gereken hususlardan bahseden münşeât mecmuaları oluşturulmuştur.³ Mektuplar yazılış amacı, muhatabı, muhtevası vb. özellikleri göz önünde bulundurularak çeşitli adlarla anılmıştır. Bir işin yapılmasını istemek için yazılan fermanlar, padişahın başka biri tarafından yazılan misaller, ast üst ilişkisi çerçevesinde kaleme alınan arz-ı hâller/arizalar, devlet büyüğünün lütfuyla makam verilmek için yazılan menşurlar, bir şeyi tebrik etmek için gönderilen tehniyetnameler, yalvarmak için kaleme alınan niyaznameler bu adlandırmalardan bazılarıdır.⁴

Klasik Türk edebiyatında manzum, mensur ya da manzum-mensur karışık olmak üzere kaleme alınan mektuplar, az çok farklılıklar bulunmakla birlikte besmele, elkab, ibtida/dibace, tahallüs, talep/maksad, intiha, dua, tarih, imza ve haşiye olmak üzere çeşitli bölümlerden meydana gelmektedir.⁵ Ayrıca mektuplar gönderilirken birtakım kurallara riayet edilmektedir. Mektup gönderilen muhataba göre tabir ve lakapların kullanılması, ilgili kişiye yönelik selam kısmının yer alması ve daha sonra diğer ifadelere geçilmesi, devlet büyüklerine yazılan mektupların kısa ve öz tutulması, birbirini tekrar eden ifadelerden sakınılması, mektubun bitiminde yıl, ay ve imzanın yer alması ve benzeri hususlar bu kurallardan bazılarıdır.⁶ Ömer Çakır, Divan edebiyatında mektupların kesin çizgilerle olmasa bile muhtevaları merkeze alınarak taziyetname, tehniyetname, talepname, şükürname, şefkatname, şikayetname, tesliyetname, ubudiyetname, davetname, duaname, iştiyakname, ilamname, irsalname, iyadetname, muhabbetname, aşk mektubu ve cevabname;⁷ tasavvuf edebiyatında ise tasavvufi konuların izah edildiği nasihatname, rüya, cevabi, duaname, vasiyetname, icazetname, tebrikname, taziyetname, niyazname, tavsiyename ve gündelik hayata dair olmak üzere çeşitli türlerinin bulunduğunu dile

¹ Muallim Nâcî, *Lugat-ı Nâcî* (İstanbul: Asır Matbaası, 1322), "Mektûb", 629.

² Hasan Gültekin, *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihî Gelişim-Kuram-Sözlük ve Münşeât-ı Koca Râgıp Paşa* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2015), 244.

³ Halil İbrahim Haksever, *Eski Türk Edebiyatında Münşeât ve Nergisi'nin Münşeâtı* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 16.

⁴ Halil İbrahim Haksever, "Eski Türk Edebiyatında Mektup", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi* 114-115-116 (Ağustos 2006), 37-38.

⁵ Ömer Çakır, *Türk Edebiyatında Mektup* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 69-79, 80.

⁶ Ömer Çakır, "Türk Mektup Geleneğinde Âdâb ve Kurallar", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi* 114-115-116 (Ağustos 2006), 21-24.

⁷ Çakır, *Türk Edebiyatında Mektup*, 106-142.

getirmektedir.⁸ Hasan Gültekin ise mektupları, "Haberleşme Amacıyla Yazılan Mektuplar, Sanat Endişesi ile Yazılanlar Mektuplar ve Öğretici Mektuplar" olmak üzere üçe ayırmıştır. Haberleşme amacıyla yazılanlar ise "Hususi ve Resmî" olarak ikiye ayrılmaktadır.⁹ Hususi mektuplar; muhabbetname/meveddetname/uhuvvetname, tehniyetname/tebrikname, ta'ziyetname, şefakatname/şefkatname, irsalname, iştiyakname, şikayetname, tavsiyename, teşekkürname, iyadetname, davetname, şefaateden¹⁰ resmî mektuplar ise ferman, name-i hümayun, hatt-ı hümayun, berat (menşur, mülkname), ahddname, irade, takrir, telhis, ruk'a, buyuruldu, tezkire, tarhaniyetname, ariza, kaime, temessük, arz-arz-ı hâl-arz-ı mazhar, tahrirat, şukkadadan oluşmaktadır.¹¹

Mektuplar, onları kaleme alanların elinde anlam ve değer kazanan ve bünyesinde yazarına ilişkin çeşitli kültürel öğeleri barındıran¹² duyguların, düşüncelerin ifade edilmesine aracılık eden türlerdir. Bu aktarım amacı yanında onların belge hüviyeti taşıdığı gözden kaçırılmamalıdır.¹³ Bu yönüyle değerlendirildiğinde mektuplar, yazılış amaçları dışında dönemine, ilgili kişinin hayatına ya da ifade etmek istediği şeylere binaen bilgi değeri taşımaktadır. Ayrıca mektuplar, bilgi kaynağı konumunda olup insanların hayatında meydana gelen olayların arka planını da yansıtırma görevi üstlenmektedir.¹⁴

Tahsin Hasan Efendi'nin mektupları onun hayatına ve içinde bulunduğu ruh durumuna ilişkin önemli veriler sunmaktadır. Ancak yazma hâlinde bulunan mektuplara yönelik müstakil bir çalışma yer almamaktadır. Literatürde yalnızca Burak Beken tarafından onun *Divan*'ının tanıtıldığı bir çalışma bulunmaktadır.¹⁵ Beken, şairin hayatı ile ilgili bilgi verirken onun *Divan*'ının ve mektuplarının önemli birer kaynak olduğunu dile getirmiştir.¹⁶ Şairin mektuplarının ortaya konulmasıyla birlikte onun hayatı, hayatının kırılma noktaları ve iç dünyası daha açık bir şekilde yansıtılmış olacaktır. Bu çalışmada öncelikle Tahsin Hasan Efendi'nin hayatı hakkında bilgiler verilmiş, akabinde onun mektuplarının muhtevasına değinilmiştir. Çalışmanın sonunda ise mektupların çeviri yazılı metnine yer verilmiştir.

⁸ Çakır, *Türk Edebiyatında Mektup*, 194-211.

⁹ Gültekin, *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihî Gelişim-Kuram-Sözlük ve Münşeât-ı Koca Râgıb Paşa*, 255, 315-316.

¹⁰ Gültekin, *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihî Gelişim-Kuram-Sözlük ve Münşeât-ı Koca Râgıb Paşa*, 255.

¹¹ Gültekin, *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihî Gelişim-Kuram-Sözlük ve Münşeât-ı Koca Râgıb Paşa*, 282-283.

¹² Bedrettin Tuncel, "Mektup Türüne Giriş", *Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi Mektup Özel Sayısı 30/274* (01 Temmuz 1974), 9.

¹³ M. Orhan Okay, "Mektuba, Mektuplaşmaya ve Kartpostala Dair", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi* 114-115-116 (Ağustos 2006), 31-33.

¹⁴ M. Orhan Okay, "Mektup (Türk Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 24/17.

¹⁵ İlgili çalışma için bk. Burak Beken, "19. Yüzyılda Münteher Bir Şair: Amasyalı Nelmî", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature* 2/1 (Haziran 2021), 139-165.

¹⁶ Beken, "19. Yüzyılda Münteher Bir Şair: Amasyalı Nelmî", 142.

1. Tahsin Hasan Efendi'nin Hayatı ve Eserleri

Tahsin Hasan Efendi'nin hayatıyla ilgili bilgiler *Amasya Tarihi*'nde ve *Divan*'ın ilk kısmında yer alan notlarla sınırlıdır. O, 12 Safer 1292/20 Mart 1875¹⁷ tarihinde Amasya'da Hacı Hamza Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir.¹⁸ Kılı Mehmed Nuri Efendi'nin büyük oğlu olan Tahsin, iptidai tahsilinden sonra 1303 /1885-1886 yılında rüştiye mektebinde öğrenim hayatını sürdürmüştür. 1307 /1889-1890 yılında rüştiyeden birincilikle mezun olmasının akabinde Topçuzade Münib Bey'in çocukları Salih ve Hilmi'ye öğretmenlik yapmıştır. Bu ailenin desteğiyle Tahrirat Kaleminde ser-mübeyyiz ve meclis-i idarede başkâtip muavinliği görevlerini üstlenmiştir. Bu görevler sırasında kendisini ilmî olarak geliştirmek için Bekir Paşa Medresesi¹⁹ müderrisi Hafız Abdurrahman Kâmil Efendi'den²⁰ dersler almıştır. 1309 /1891-1892 yılında çevresindekilerin tavsiye ve rehberliğiyle İstanbul'a giderek önce Bayezid dersiamlarından Perşembeli Ahmed Remzi Efendi'nin ders halkasına katılmıştır. Bu sırada Çorlulu Ali Paşa Medresesinde²¹ kalmış ve akabinde Amasyalı Mustafa Asım Efendi ile

¹⁷ Çalışmada hicrî ve rumî tarihlerin miladi tarihe aktarılmasında Türk Tarih Kurumunun Tarih Çevirme Kılavuzu'ndan faydalanılmıştır. Türk Tarih Kurumu (TTK), “Tarih Çevirme Kılavuzu” (Erişim 07 Şubat 2024).

¹⁸ *Divan*'ın ilk kısmında Tahsin Efendi'nin hayatına dair bilgilerin yer aldığı bir not bulunmaktadır. Bu notta Hüseyin Hüsameddin'in verdiği bilgilerden farklı olarak doğum tarihinin 1288/1871-1872 olduğu ve annesini üç yaşında kaybettiği belirtilmektedir. Nelmî, *Dîvân-ı Nelmî* (Ankara: Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Prof. Dr. Halil İncalcık Kütüphanesi, Mustafa Con A, 53).

¹⁹ Bekir Paşa Medresesi, 1164 /1750-1751 yılında Mısır Mirilvası Amasyalı Bekir Beyzade Hacı Osman Bey tarafından yaptırılmıştır. Daru'l-hadis olarak kullanılmış olup günümüzde Dere Mahallesi'nde yer almaktadır. Medrese, Osman Bey'in vefat etmesinin akabinde oğlu Bekir Paşa tarafından idare edildiği için bu adla zikredilegelmiştir. Laz İbrahim Efendi, Seküköylüzade Hacı Mehmed Kâşif Efendi, Ahmed Rüşdü Efendi ve Mecdizade Hafız Abdurrahman Kamil Efendi medresede müderrislik yapan ulemeden bazılarıdır. Gözde Birsal Varol, XIX. ve XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Medreseleri (Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 122.

²⁰ Abdurrahmân Kâmil Efendi, 15 Cemaziyelahir 1266/ 28 Nisan 1850 tarihinde Amasya'da dünyaya gelmiştir. Mahlası olan Kâmil ile şöhret bulan Abdurrahmân Efendi, sırası ile sıbyan mektebi, rüştiye mektebi ve Mehmet Paşa Medresesinde ilim tahsil etmiştir. Kendisini aklî ve naklî ilimlerde geliştirmiştir. Mir Hasan Efendi'den icazet almış ve eğitim faaliyetleri ile meşgul olmuştur. Muharrem 1318/Mayıs 1900'de Amasya müftülüğü görevi tevdi edilen Abdurrahman Efendi'ye, çeşitli medreselerde pâyeler ve görevler verilmiştir. Kâmil Efendi, 18 Kânûn-ı evvel 1941'de ahirete irtihal etmiştir. Recep Orhan Özel, “Amasya'da Bir İlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (ö. 1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (ö. 1963), Ahmet Emrî Yetkin (ö. 1974), Mustafa Niyazi Yetkin (ö. 1959)”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (Haziran 2018), 45-47, 49.

²¹ II. Mustafa'nın damadı, III. Ahmed'in sadrazamı olan Çorlulu Ali Paşa (ö. 1711) tarafından 1707-1709 yıllarında Simkeşhane binasının bulunduğu yere -söz konusu yapının bulunduğu yer bugün Çarşıkapı olarak zikredilmektedir- inşa ettirilen cami, kütüphane, medrese ve tekke gibi merkezlerin yer aldığı külliye'dir. M. Baha Tanman, “Çorlulu Ali Paşa Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 8/371.

birlikte yaşamıştır. 1311 /1893-1894'te Galata Mahkemesinde mülazım, 1313 /1895-1896 yılında icazet alarak hocasının yanında Kısmet-i Askeriyye Mahkemesinde yardımcı olarak çalışmıştır. Tahsin Hasan, Şeyhülislam Yusuf Efendizade Mehmed Cemaleddin Efendi'ye²² kaside takdim etmiş ve onun mazhar-ı iltifatıyla Şevval 1314/Mart-Nisan 1897'de Devriyye müderrisliği görevini üstelenmiştir.²³

Tahsin Hasan'ın şiire olan ilgi ve merakının öğretmenlik yaptığı yıllarda Mehmed Hilmi Bey'e olan yakın ilgisinden kaynaklandığı söylenebilir. Hatta Mehmed Hilmi'nin Hilmî mahlasını seçmesine binaen onun da Nelmî mahlasını seçtiği belirtilmektedir. Tahsin Hasan, Hilmi Bey gibi bir genç olan Hocazadesi Mehmed Arif Efendi'ye müptela olmuş, ona yakın olma arzusuyla ikametini Molla Kestel Medresesine²⁴ aldirmiş ve onun yanından ayrılmamaya gayret etmiştir. O, Zilhicce 1314/Mayıs-Haziran 1897 yılında yaşamış olduğu vesvese ve korkudan dolayı her şeyden çekinmeye ve ürkmeye başlamıştır. Rebiyülevvel 1315/ Temmuz-Ağustos 1897'de zaruri olarak Amasya'ya dönmek durumunda kalan Tahsin Hasan, Kapancızade Medresesinde²⁵ hücreye çekilmiştir. Bu dönemde insanlarla görüşmek istememiş, şiir ve tasavvufa yönelmiştir. Hüseyin Hüsamedin Efendi, Amasya'ya geldiğinde onunla ara ara görüştüğünü belirtmektedir. Tahsin Hasan Efendi, zeki ve yetenekli bir âlim olup güler yüzlü iken hâlet-i ruhiyyesindeki değişim ve dönüşümle durgun ve içine kapanık

²² Cemaleddin Efendi, 27 Mart 1264/ 8 Nisan 1848 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Dedesi II. Mahmud Dönemi kazaskerlerinden Yusufzade Şeyh Yusuf Efendi'dir. Babası Ahmed Halid Efendi'dir. İlk eğitimini babası, özel hocalar ve ibtidai mektebinden almıştır. Eylül 1287/Eylül-Ekim 1871 yılında Bâb-ı Valâ-yı Fetvâ Mektûbî Odasında olmak üzere Anadolu kazaskerlik mektupçuluğu gibi çeşitli görevler üstlenmiştir. Şeyhülislamlık görevinde bulunmuş ve bu görevinden 1 Ağustos 1324/14 Ağustos 1908'de istifa etmiştir. 7 Temmuz 1328/14 Temmuz 1912 tarihinde yeniden şeyhülislamlık görevi verilen Cemaleddin Efendi, kabinenin değişmesiyle 15 Safer 1331/ 24 Ocak 1913 tarihinden görevinden ayrılmıştır. Nisan 1335/Nisan 1919 Mısır'da ahirete irtihal etmiştir. Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvâli)* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996), 3/62-63.

²³ Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, ed. Songül Keçeci Kurt vd. (Amasya: Uğur Ofset, 2022), 8/486.

²⁴ Molla Kestel Medresesi, II. Bayezid Dönemi'nde kazaskerlik yapan Muslihiddin Mustafa Kastalanî (Kestel) tarafından Şehzadebaşı ile Laleli arasında inşa ettirmiştir. 1914 yılında çıkan yangında tamamı yanıp kül olmuştur. Ali Cengiz Üstüner, "Medrese İstanbul Medreseleri", *Türk Dünyası Araştırmaları* 14 (Aralık 2002), 61.

²⁵ Kapancızade Medresesi, 1258 /1842-1843 yılında Kapancızade Hacı Hüseyin Zeki Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. Bugün Yüzevler Mahallesi'nde yer alan yapının güneydoğusunda II. Bayezid Külliyesi yer almaktadır. İnepararlı Seyyid Hacı İsmail Hakkı Efendi, medresenin ilk müderrisi olup ondan sonra oğulları Mustafa, Mehmed Nuri bu görevi sürdürmüştür. Daha sonra ise Mustafa Efendi'nin oğlu Ahmed Efendi müderrislik görevinde bulunmuştur. Varol, XIX. ve XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Medreseleri, 131.

bir insan hâline gelmiştir. İçerisinde bulunduğu bunalım neticesinde de 17 Zilhicce 1317/18 Nisan 1900 tarihinde sabahleyin Yörgüç Paşa İmaretinden²⁶ atlayarak intihar etmiştir.

Tahsin Hasan Efendi'nin tespit edilebilen tek eseri *Divan*'ıdır. *Divan*, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Prof. Dr. Halil İnalçık Kütüphanesi Mustafa Con A 53'te kayıtlıdır. Eser, 243x165 mm. ölçülerinde, filigransız kâğıda yazılmıştır. Eserin sırtı ve deffeleri siyah renkte ciltlenmiş ve esere bez kaplama yapılmıştır.²⁷ Rika hattıyla kaleme alınmış olup [11]+88+[1] varaktır. *Divan*'ın giriş ve son kısmında şairin mektupları yer almaktadır. Burak Beken'in tespitine göre, *Divan*'da toplam 304 şiir yer almaktadır. Bu şiirlerin 11'i kaside, 263'ü gazel, 3'ü mesnevi, 3'ü müstezat, 1'i murabba, 4'ü muhammes, 6'sı tahmis, 4'ü müseddes, 3'ü müsemmen, 1'i muaşşer, 1'i terkeb-i bent, 1'i on ikili musammat, 1'i müfret nazım şekilleriyle kaleme alınmıştır. Buna ek olarak *Divan*'da yedişer dörtlükten müteşekkil 2 şiir yer almaktadır.²⁸

2. Mektupların Şekil ve Muhteva Özellikleri

Tahsin Hasan Efendi, *Divan*'ının ilk kısmında on bir mektuba,²⁹ son kısmında ise ilk kısımda yarım bırakılan bir mektubun devamına yer vermiştir. Mektupların bir kısmının müsvedde şeklinde olup üzerinde çeşitli değişikliklerin yapılması, bu mektupların müellifin kaleminden çıktığı izlenimi vermektedir. İlk kısımda yer alan mektupların tebyiz edildiği söylenebilir. Mektupların ikisinin yarım kaldığı görülmektedir. Bu durumun şairin buhranlarından mı yoksa farklı bir nedenden mi kaynaklandığına ilişkin herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

²⁶ Yörgüç Paşa Külliyesi, Amasya'da Gökmedrese Mahallesi'nde kurulan cami, medrese, imaret ve türbe gibi yapılardan müteşekkil komplekstir. Bu yapılardan yalnızca cami ve türbe bugüne ulaşmıştır. Hüseyin Hüsameddin, imaretin cami ile aynı yıl (1430) bitirildiğini dile getirmektedir. Vakıf kayıtlarında Yörgüç Paşa İmaretinin yönünün suya doğru olduğu, hoş bir ikliminin bulunduğu ve bahçeler arasında bir yer olup etrafının surlarla çevrili olduğu vurgulanmaktadır. Çiğdem Belgin Dikmen - Ferruh Toruk, "Amasya Yörgüç Paşa Külliyesi'nden Günümüze Ulaşamayan Yapıların Değerlendirilmesi", *International Social Sciences Studies Journal (SSS Journal)* 5/44 (2019), 4976-4981.

²⁷ Derya Örs - Kemal Tuzcu, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu (II/1) Mustafa Con A ve B Koleksiyonları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2008), 25.

²⁸ Beken, "19. Yüzyılda Müntehir Bir Şair: Amasyalı Nelmî", 147.

²⁹ *Divan*'ın son kısmında da müsvedde olarak mektup yer almaktadır. Buradaki ilk yazılan mektup, eserin başındaki 2. mektubun aynısıdır. Buna ek olarak mektubun ilk kısımda yer almayan devamı bulunmaktadır. Varakın arka yüzünde ise başka bir mektubun bir kısmını ihtiva eden mektup yer almaktadır. Bu mektuplar yukarıda verilen sayıya dahil edilmemiştir.

Ağdalı bir dil kullanılarak kaleme alınan mektuplarda Arapça, Farsça kelimeler ve Farsça terkipler yoğun bir şekilde kullanılmıştır: "... Bu sözüm şu vuḳū'ı ḥāle 'ayn-ı işābet olamıyor da şun'ı ezeli'deki fiṭrat-ı lā-yezāliyi taḳdīsāt-ı şükrāniyye teşādümüyle tevlīd-i ḥaḳīkat için o bedā'i'ci ḳudretiñ zübdetü'l-âşārı olan ḥüsn ü cemāl-i bî-miṣāliñi temāşā iderken cāzibe-i nazariyyede...."³⁰

Mektuplar, mensur bir şekilde kaleme almış; anlatımı desteklemek amacıyla yer yer Arapça, Farsça, Türkçe şiir ve ibarelere yer verilmiştir. Bu kapsamda Nelmî, Kâsım-ı Envâr'ın³¹ ve Tâlib-i Âmulî'nin³² gazelinden, Dimyâtî'nin³³ esma-i hüsnaya ilişkin kaleme aldığı meşhur kasidesinden ve Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi'nin³⁴ *Mecmûatü'l-Ahzâb*³⁵ adlı eserinden faydalanmıştır.

Mektuplarda anlatımdaki samimiyet ve şairin yaşadığı gelgitler dikkat çekici olup

³⁰ *Divan*'ın ilk kısmında yer alan mektuplarda varak numaraları bulunmamaktadır. Numaralandırma şiirlerden itibaren başlatılmıştır. Bundan dolayı mektuplara atıf yapılırken *Divan*'a atıf yapıp kaçınıcı mektup olduğu belirtilmiştir. Nelmî, *Divân-ı Nelmî* (Mustafa Con A, 53), 2. Mektup.

³¹ Kâsım-ı Envâr, 756/1355 yılında Tebriz yakınlarında Serâb'da dünyaya gelmiştir. Şeyh Sadreddîn-i Erdebîlî'ye mürid olmuş ve seyr ü süluk yolculuğunu tamamlayarak tebliğ faaliyetlerinde bulunmuştur. Şeyhinin rüyasında ışığı başkaları ile paylaşmasına, bölüşmesine binaen kendisini bu adın verildiği mervidir. Kuvvetle muhtemel, 837/1433 yılında vefat etmiştir. Ali Şîr Nevâî ve Abdurrahman-ı Câmî'nin iltifatına mazhar olan Kâsım-ı Envâr'ın *Divan*, *Enîsü'l-Âşikîn* ve *Enîsü'l-Ârifîn* ve benzeri gibi eserlerini muhtevi *Külliyat*'ı bulunmaktadır. Adnan Karaismailoğlu, "Kâsım-ı Envâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 24/542-543.

³² Tâlib-i Âmulî'nin ne zaman doğduğuna ilişkin net bir bilgi bulunmamakla birlikte Mirza Ebül-Kâsım Han'ın Âmulî'e yönetici olarak atanması sebebiyle ona yazmış olduğu kasideden hareketle onun 987/1579 yılında dünyaya geldiği ifade edilebilir. Şiirlerinde verdiği malumatlardan hareketle iyi bir eğitim aldığı görülmektedir. Şiirlerinde Tâlib ve Âşûb mahlaslarını kullanmıştır. Hayatının son dönemlerinde psikolojik birtakım problemlerle mücadele etmiş ve bundan dolayı insanlardan uzak kalmayı tercih etmiştir. Âmulî, genç yaşında hastalanarak vefat etmiştir. Sebk-i Hindî'nin önde gelen isimlerinden biri olan Tâlib-i Âmulî'nin şiir külliyatı, *Kaza ve Kader*, *Sûz u Gedâ* ve *Cihângirname* gibi mesnevileri bulunmaktadır. Hicabi Kırlangıç, "Tâlib-i Âmulî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/505.

³³ Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed ed-Deyrûtî ed-Dimyâtî el-Mısrî'nin hayatıyla ilgili bilgiler sınırlıdır. Müellif, Nureddîn Dimyâtî adıyla şöhret bulmuştur. Ezher'in vaizlerinden olup *Kasîde-i Dimyâtiyye* ve *el-Fevâidü'l-celiyye fî halli elfâzi'l-endlûsiyye* olmak üzere iki eseri bulunmaktadır. Bu eserlere ek olarak *Şerhu Minhâci'n-nevevî*, *Şerhu's-sittîn* gibi çeşitli eserlerinin bulunduğu belirtilmektedir. Dimyâtî, Rebiyülevvel 921/Nisan-Mayıs 1515'te vefat etmiş ve Dimyât'a defnedilmiştir. Sena Eyilik, *Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın Şerh-i Kasîde-i Dimyâtiyye* (*Mirkât-ı Münâcât*) *İsimli Eserinde Tasavvufî Muhtevâ* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 8, 11.

³⁴ Ahmed Ziyaeddin, Gümüşhane'nin Emirler Mahallesi'nde 1813 yılında dünyaya gelmiştir. Babasının ticaret maksadıyla Trabzon'a gitmesiyle orada sarf, nahiv, fıkıh gibi dersler almış; akabinde amcasıyla İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'dan dönmeyen Ahmed Ziyaeddin, orada çeşitli

Tahsin Hasan Efendi'nin ruhi bunalımlarının ve içinde bulunduğu durumun giderek daha ağır bir hâl aldığına şahitlik edilmektedir: "... Meslûbû'l-ihtiyâr bir hâle getirildiğim için teşebbûs ve mürâca'at itdiklerimiñ 'aksiyle mukâbele görmedigim bir şey olmadıgından şabî yâhûd mecnûn oldıgımdan ben de tereddüde düşdüm..."³⁶

... Füyûzât-ı rûhâniyye ile gâşy olan erbâb-ı diliñ evrâd u ezkârı cem' idilmiş fakat âşinâsı olmadıgım için çok zamandır nisyân tozları içinde kalmış "Mecmû'atü'l-Ahżâb" nâmındaki kitâb-ı müstetâbı aldım. Her naşılâ âb-destli de bulunuyordum. Kıra'at-ı elfâzile havâvîr u endişeyi izâle gibi bir istimdâd-ı nâ-gümâniye bâri teşâdüf eylerim ümmîdiyle idi ki açdım...³⁷

Tablo 1. Mektupların Yazım Tarihleri.

Mektup	Yazım Tarihi	
1. Mektup	Tarih bulunmamaktadır ve mektup yarım bırakılmıştır.	
2. Mektup	Tarih bulunmamaktadır ve mektup yarım bırakılmıştır.	
3. Mektup	10 Eylül 1315	22 Eylül 1899
4. Mektup	15 Ağustos 1315	27 Ağustos 1899
5. Mektup ³⁸	5 Ağustos 1316	18 Ağustos 1900
6. Mektup	6 Mart	19 Mart
7. Mektup	10 Mart	23 Mart
8. Mektup	10 Teşrin-i Sani 1315	22 Ocak 1900
9. Mektup	25 Eylül 1315	7 Ekim 1899
10. Mektup	7 Recep 1316	21 Kasım 1898
11. Mektup	5 Mayıs 1315	17 Mayıs 1899

ilimleri tahsil ederek kendisini geliştirmiştir. İstanbul'da Hâlidî şeyhi Ahmed el-Ervâdî'ye bağlanmış ve daha sonra şeyhlik vazifesini alarak tebliğ ve irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Tarikat itibariyle Nakşibendî, meşrep itibariyle Şâzelî olduğunu belirtmektedir. Gümüşhânevî, Nakşibendiliğin Halidiyye kolunun intişarında büyük rol oynamıştır. 8 Zilkade 1311/13 Mayıs 1894 günü ahirete irtihal etmiştir. Tasavvuf, akaid, fıkıh gibi alanlarda kaleme alınmış birçok eseri bulunmaktadır. İrfan Gündüz, "Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 14/276-277.

³⁵ Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî'nin öğrencileriyle birlikte hazırlamış olduğu, birçok hizb ve duanın yer aldığı üç ciltten müteşekkil eseridir. Yakup Çiçek, "Ahmed Ziyaüddin'in Mecmuatu'l-Ahza Adlı Eseri", *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. İhsan Günaydın vd. (Ankara: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013), 109-111.

³⁶ Nelmî, *Divân-ı Nelmî* (Mustafa Con A, 53), 11. Mektup.

³⁷ Nelmî, *Divân-ı Nelmî* (Mustafa Con A, 53), 5. Mektup.

³⁸ Bu mektup şairin intiharından sonra yazılmıştır. Tarihin yanlış yazıldığı düşünülmektedir. Bu durum, müellifin zihnî dünyasındaki karmaşanın somut bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Tahsin Hasan, mektuplarında "a nūr-ı 'aynım, a sevdiğim, ya Rabbî, âh ey bârika-i hayâtım, a nūr-ı yâre-i fu'âdım"³⁹ gibi hitap şekilleriyle muhatabına seslenmiştir. Bu muhatabın kim olduğuna ilişkin net bir bilgi bulunmamakla birlikte beşinci mektupta yer alan "...hâtime-i kelâmım 'arz-ı iştîyâk eyler mektûbînî beklerim hâfîz efendilere selâm-ı mahşûş eylerim."⁴⁰ ifadesinden hareketle mektupların medresedeki bir arkadaşına ya da Hocaşadesi Mehmed Arif Efendi'ye hitaben yazıldığı söylenebilir.

Tahsin Hasan, hayat serencamında iyileşmesi mümkün olmayan, kapanmaz yaralar almış ve bunlarla mücadele edememiştir. Medresede kaldığı dönem kendisi için adeta hapishane hayatı gibidir ve burada çok acı çekmiştir. Kendisinin bu hâlinin ise medresede bulunan, ismini belirtmediği kişiler tarafından sevinç kaynağı olarak addedildiğini dile getirmektedir: "...Pek büyük bir felâketle ezildiğim, onulmaz yaralarla sızladığım şıralarda hânde-nâk-i şevk u inbisât olan müşfiklerim..."⁴¹ ve "...Medresede müderris yeğeni olduğum hâlde cidâr-ı erba'a ile muhâf bir 'arşa hükmünde olan hücrede iķâmete râzî iken-çekdiğim 'azâb-ı elimimi düşündükçe sızlandığımı mı medâr-ı meserret buluyordunuz..."⁴²

Tahsin Hasan'ın hayatında ne gibi suçlamalara ve olaylara maruz kaldığına ilişkin mektuplarda net bilgiler bulunmamaktadır. Ancak o, birinci mektupta din kardeşlerinin hayatıyla ilgili en küçük sırlara bile vâkıf olduğunu ifade etmektedir: "Ey serâ'ir-i kâlbîyyemiñ en mühim noktalarına kadar âşinâ olan ihvân-ı dîn..."⁴³ Zaten hayatının ilk dönemlerinde hâlinin bu şekilde olmadığını, vaziyetinin daha sonra değiştiğini ve bu durumun göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu değişiklikler, onun inancına yönelik birtakım ithamlara maruz kalmasına da neden olmuştur: "...Etvâr u harekâtımdaki tebeddülât, fikrimdeki teğayyürât, hilkâtimde bir hâl-i zarûrî oldığı añaşılmişken niçün dâ'î-i şüphe olsun da sü'î zan sü'î i'tikâd derecesine vardırılısın..."⁴⁴

Tahsin Hasan'a göre, dünya hayatı huzur ve mutluluk dolu bir yer değildir. Gönül dünyası da elemle yanıp tutuşmaktadır. Hayatının günden güne değiştiği, ruh durumunun bozulduğu açıkça görülmektedir. Geride bıraktığı mektuplarla sırların başkalarına aşikâr olacağını belirtmektedir. Kendisinin hüznü feryatlarına, yapmacık gülücüklerle mukabele eden muhiplerine müsterih olmalarını tavsiye etmekte; eğer bir gün din kardeşlerinin aklına gelirse kendisinden önce vefat eden validesiyle hasbihâl ettiğinin düşünülmesini talep etmektedir. İntiharından dolayı kardeşinin bu duruma çok üzüleceğini ifade etmektedir. Kendisini bu duruma düşürenlerle ilgili kimseye herhangi bir suç isnadında bulunmak istemediğini belirtmekte; insanın her bildiğini ve duyduğunu

³⁹ Nelmî, *Divân-ı Nelmî* (Mustafa Con A, 53), 2, 3, 4 ve 6. Mektuplar.

⁴⁰ Nelmî, *Divân-ı Nelmî* (Mustafa Con A, 53), 5. Mektup.

⁴¹ Nelmî, *Divân-ı Nelmî* (Mustafa Con A, 53), 1. Mektup.

⁴² Nelmî, *Divân-ı Nelmî* (Mustafa Con A, 53), 11. Mektup.

⁴³ Nelmî, *Divân-ı Nelmî* (Mustafa Con A, 53), 1. Mektup.

⁴⁴ Nelmî, *Divân-ı Nelmî* (Mustafa Con A, 53), 11. Mektup.

söylememesi gerektiğini dile getirmektedir.

Mektuplarda sevgili, üzerinde çokça durulan bir motiftir. Tahsin Hasan, sevgiliyi çeşitli yönleriyle betimlemektedir. Sevgiliyi seyreden gönül, hakikatin tecelli ettiği yer hâline gelmektedir. Onun güzelliğini tarif etmek imkânsızdır. Hakikatin kıvılcımı, ondan zuhur etmekte, bütün mevcudat sevgili ile aydınlığa kavuşmaktadır. Böylece ruha, gönle şevk ve manevi bir neşe dolmaktadır: "...Saña seyr ile devrân iden gönül bir tecelli-gâh-ı haķîķat mi oluyor... Yâhûd envâr-ı şu'ûnâtı şâmil şems-i muşaffâ mısın ki bütün mevcûdât seniñle rûşen, zerreler bile sende feyz-yâb-ı vücûd oluyor..."⁴⁵

Nelmî, sevgiliye bakmaktan gözlerini alamadığını, lisanının da söz söylemekten aciz bir konumda olduğunu belirtmektedir. Sevgilinin gözlerinin sevda kitabı gibi olduğunu, bakışlarının Musa peygamberin mucizesi mesabesinde olup bakanları kendisine esir ettiğini dile getirmektedir. Sevgilinin sözleri ise Hz. İsa'nın nefesi gibi ölümlere hayat bahşetmektedir: "...Acabâ o gözlerin... bir kitâb-ı sevdâ, nazar-ı sıhr-i âyineñ mu'cize-i Mûsâ mı ki manzûruñ olan şeydâları zülf-i dil-âviziñde esîr-i zâlam-ı ğarâmiyyât eyler... O sözleriñ... enfâs-ı Mesîhâ gibi feyz-i hayât-efzâ ile mi imtizâç itdirilmiş..."⁴⁶

Sevgiliyi düşünmekten acı çeken ve onun güzel, parlak özelliklerini tarif etmekte zorlanan Nelmî, bu durumun onun sevgiliye duyduğu aşırı sevgiden mi yoksa sevgilinin âlemde özel bir yere sahip olmasından mı kaynaklandığını anlamakta kararsız kalmaktadır: "...Seni ziyâde sevdiğimden mi yoksa 'âlem içün sen sevgili olduğñdan mı, nedir ben seniñ herhangi 'uzv-ı bâhiru'n-nûruña sereyân eylesem rûhum anıñ sırr-ı imtizâciyyesiyle ğaşş olur da o hâli tavşif itmekde hâlet-i şahvda bile 'âciz bulunuyorum..."⁴⁷

Sevgiliye kavuşma arzusu ile yanıp tutuşan Nelmî, onun müjganından düşen kıvılcımların bakanlar için şarab-ı mevt olduğunu dile getirmektedir. Sevgilinin gül yanağındaki tebessümleri ve inci taneleri gibi olan terleri, hayret makamında kalmış kişiler için adeta ab-ı hayattır. Sevgili, sürekli hayalinde ve baktığı her şeydedir. Gözler her şeyde onu görmekte ve gönül ona cvelan etmektedir. Ruhi bunalımların etkisiyle Nelmî, bazen zihninin dağıldığını, karıştığını ve hayatta ne ile mücadele edeceğini şaşırıldığını ifade etmektedir:

...müjgânında mı gizlidir ki nazarıñdan düşen bir şerâre manzûruña izâķa-i şarâb-ı mevt eyler... füyûzât-ı hayâtiyye kaçreleri her biriniñ kıymeti cân değer dâne-i leâli gibi terleri gösteren gül'izârıñdaki tebessümlerde mi ta'biye olunmuş ki o ser-mest-i cur'a-i kahr olan hayret-zedeyi yeñiden feyz-yâb-ı hayât eyleyerek... Zihnim çağılıyor. Her şeyi görüyorum. Müdrekatımdan hangisiyle uğraşacağımı şaşırđıyorum...⁴⁸

Tahsin Hasan Allah'a, sevgiliye kavuşarak bu büyülu aşktan onu selamete erdirmesi için

⁴⁵ Nelmî, *Divân-ı Nelmî* (Mustafa Con A, 53), 2. Mektup.

⁴⁶ Nelmî, *Divân-ı Nelmî* (Mustafa Con A, 53), 2. Mektup.

⁴⁷ Nelmî, *Divân-ı Nelmî* (Mustafa Con A, 53), 2. Mektup.

⁴⁸ Nelmî, *Divân-ı Nelmî* (Mustafa Con A, 53), 3. Mektup.

niyazda bulunmaktadır: "...İlâhî: Bu meftûn kullarını fazl ü lûtfuñla müsteğrak-ı sürûr eyleyecek anlara olan kaçd-ı a'dâyı, sū'-i fikr-i eşrârı revâ'-i kahr u celâliñde i'dâm idecek Cebbâr-ı lâ-yezâlî şüphesiz ki sensiñ..."⁴⁹ Çünkü meftun kulları mutlu, asude eyleyecek yalnızca Allah'tır. Hakikatin zuhuruna ulaşanlar da şanslı kimselerdir. Gözlerine uyku girmeyen Nelmî, gönlünün sürekli sevgilinin düşüncesiyle meşgul olduğunu belirtmektedir. Bu minvalde Ziyaüddin Gümüşhânevî'nin *Mecmûatü'l-Ahzâb* adlı eserinden birtakım evrat ve ezkara başlamış, Reşid esma-i hüsnasına devam etmiştir. Ancak kendi nefisini yüceltmekten korkmakta ve bu zikirle meşgul olma konusunda kendisinde zerrece liyakat görmemektedir.

Tahsin Hasan, her gün sevgiliyi görme arzusuyla gönlünün yandığını, bakmak istemediği şeylerde bile sevgiliyi gördüğünü, aşk ve sevdâ hâline mağlup olduğunu söylemekte; bu durumun da gönlüne nereden nakşolduğuna bir türlü anlam veremediğini dile getirmektedir. Ona göre; ruhunun cevheri sevgilidir ve ona kavuşma emeli, sonsuz bir başlangıçtır. Bundan dolayı Allah'tan canını almasını talep etmekte, tevhitte zevk-yâb olduğunu, zerrelerinde bile O olduğunu dile getirmektedir. Sevgiliyi gören gözler aydınlanacak ve ona niyaz eden gönüller şenlenecektir.

Tahsin Hasan, son mektuplarında muakkibi bulunduğu ecele vasıl olduğunu belirterek kendisine kıydığını ifade etmektedir. Hayatının son demlerinde önemli bir olay daha yaşadığını belirten Tahsin Hasan, bu durumun hayatını anlatmaya tercüman olduğunu dile getirmektedir. Ancak yaşanan bu son olayın ne olduğunu zikretmemiştir. Ayrıca kendisinde olan bedenî hâlin zaruri bir durum olduğu ortadayken ve fikrinde birtakım değişiklikler olmuşken neden kendisinden şüphe edildiğini ve neden hâlâ kendisi ile uğraşıldığını sorgulamakta; hayatının bir döneminde hücrede kaldığını, insanlarla konuşmadığını ve bu duruma razı olduğunu söylemektedir. Tüm bunlara rağmen çocuk ya da mecnun olarak suçlandığını belirtmektedir:

...‘Arz-ı hâcât itdigim şâhib-i dergâhıñ ihsân itdiği ‘aklı, fikri zâyî’ iden diye daħl olundıgımdan istidlâl itdigim i’tikâdınıza göre hareket itdim. Kendime kıydım. Tevbiħ olunamam. Beni benden şorana hâlim ‘ayandır. Esâretinden ğurtulamadıgım şoñ şu felâket = risâle-i ‘ömrümdeki vâkı‘ât-ı hayâtiyyemi takrîre güzel bir tercümândır...⁵⁰

3. Mektupların Neşrinde İzlenen Yöntem

Mektuplar, çeviri yazıya aktarılırken aşağıdaki hususlar göz önünde bulundurulmuştur:

- 1- Eklerin yazımında "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler"⁵¹ adlı çalışma esas alınmıştır.

⁴⁹ Nelmî, *Divân-ı Nelmî* (Mustafa Con A, 53), 4. Mektup.

⁵⁰ Nelmî, *Divân-ı Nelmî* (Mustafa Con A, 53), 10. Mektup.

⁵¹ İsmail Ünver, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Derneği Dergisi* 9/1 (1993), 51-89.

- 2- Mektuplarda müdahalede bulunulan kısımlarda köşeli parantez ([]) kullanılmıştır.
- 3- Satır numaraları parantez içerisinde belirtilmiştir.
- 4- Arapça ve Farsça ibarelerin tercümesi dipnotta verilmiştir.
- 5- Mektuplarda müellifin, noktalama işaretlerini yanlış kullandığı birçok kısım bulunmaktadır. Ancak mektupların neşrinde tarafımızca noktalama işaretleriyle ilgili herhangi bir tasarrufta bulunulmamıştır.
- 6- Çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı'nın *Kur'ân Yolu Meâlî*⁵² kullanılmıştır.

4. Mektupların Çeviri Yazılı Metni

[1. Mektup]

(1) Ey serâ'ir-i kalbiyyemiñ en mühim noktalarına kadar âşinâ olan ihvân-ı dîn. Fenâ-yı mu'tlak ile hâtıme-pezîr olan bu 'âlemiñ zevk u sürûrunda, hüzn ü gâminde (2) zerrece huzûr u şebâtı olamadığı cihetle muktezâ-yı baht u tâlî' denilen bir emel-i mevhûm uğrunda fedâ-yı cân idenlerin hüsran-ı ebedisini sizden a'lâ biliyorum.

(3) Bu harâbe-zârîñ âşâr-ı nüzhet ü le'tâfetinde meşhûd olan lezâ'iz-i şûriyye ve ma'nevîyyeniñ biri dañı ikbâle dâ'imî yâr olamayacağı gibi ve den'âet-perverlik (4) fıtrât-ı zâtîyyesinde memzûc olan bu sipihr-ı gec-reviñ bir iki günlük müsâ'adesi de huşul-i emel içün esbâb-ı istihsâline tamâmiyle kâfi bulunamayacağı elbette ma'lûm-ı (5) 'akl-ı müstakim meczûm-ı tab'ı selîmdir: Ye's ü hırmânîñ bu dereceye kadar sâ'ik olduğunu bilmeyen ihvânım... Hâl-i hûn-âlüdımı temâşâ ile te'eşşürât (6) içinde gâşy olmağa sa'y itmeyiñiz. Degil? Vuķû'ı zarûrisine meyda[n] olacaķ hâlâta kendiñizi mağlûb bulundurmayacaķ efkâr-ı şâ'ibeyi der-piş ediñiz (7) düşünmeyiniz. Düşünüñüz: Faķať muķaddimât-ı ahvâlimi tedķik ediñiz. Hayât-ı müste'ârımı i'ďâm ile neye muvâşalat itdiginı tebrîk itmeye (8) şâyân görüñüz. Âh! Pek büyük bir felâketle ezildigim, onulmaz yaralarla sızladığım şıralarda ģande-nâk-i şevķ u inbisât olan (9) müşfiklerim... Râģat, mes'ûdiyyet siziñdir. Size müsellemdir acımayınız ģatıra gelirsem... Vâlidemle hem-hâl olduğımı idrâk ile ģasbiģale (10) gitdim. Esrâr-ı mektûmeñiz bundan böyle ģayra münkeşif olsun. Şaģâ'if-i ģayâtiyyemiñ nelerle fersûdelendiginı sizce bârî = meczûm-ı ģat'ıyye ile = (11) müşpet iken tezyidine iķďâm idilen âlâmîñ nihâyeti elģamdüli'llâģ daģdaģa-i vücûd-i ģâma ģatıme virmekle neticelendi tekrâr eylerim. Elģamdüli'llâģ (12) vâlidemden, bu 'abd-i 'âşiden ģaşre kadar iştıyâķ u ģasretle âteş-i dil-sûz içinde ģalması tab'î'i olan ģardaşcaģızımı, "Ĵorkmayın" iģbâr idiñiz (13) men' idilmesi tākât-i beşeriñ fevķinde olan bir emr-i zarûriñiñ sevk itmesi olmadıķça buraya ayak başmamasını ģa'bına şediden ta'lik ile ile'l-ebed müte'eşşirlik (14) beliyyesiyle âlâm-ı sine-ģirâşıye taģammülü münkaťı' olduğı eşnâda pey-revim olmasını da ayrıca beyân idiñiz. Rızâ-yı Ĥudâ içün şü şoñ istirģamımıñ (15) ģabûlünü ki "icrâ idilmek ģâyetidir" mes'ûdiyyet-i rûģuma nuşret kadar mü'eşşir

⁵² Kur'ân Yolu (Erişim 19 Şubat 2024).

bulacaksınız. Anıñçün tekrâr eylerim ki pey-revim olmasını her hâlde (16) taḥammülsüzlüğü eṣnâda ârzû itdigimi başkaca bildiriniz... Âh feryâd-ı ḥazînlerime aşna^c ḥadelerle, gizli seviçlerle muḳâbele itmek isteyen muḥiblerim: (17) Müsterîḥ olmalısınız. Hem-nev^c bulunmak mülâḥazasını da pek uzak tutmamalısınız. Ḥayru'l-müntekimîn, ḥayru'l-mâkirin Cebbâr-ı lem-yezelîniñ şıfat-ı ḳahhâriyetindeki (18) tecellî-i âteş-nâki de ḥâtırdan hiç çıkarmamalısınız. Kimse için isnâd-ı cürm itmeye lisânım zerre kadar varamıyor degil mi? İnsân: Her bildiğini (19) söylemeye, icrâ itmeye ḳalḳışmaması muvâfıḳ-ı ḥikmet diyenlere mu'allâ şey olmak istemezdim. Maḥrem-i fikrim olan bir yâr-ı şiddîḳama "bulursam" (20) meşvereti muḳaddime-i ḥâl ü ḳâl eylerdim. Ne çare ki nazarıma muḳâbele eyleyen gaddâra karşı iktidârım meslûb-ı rûhum içinde bu cihet-i nâ-sâz-kârı (21) mergûb göründi. Rûz-ı cezâ maḥkeme-i kübrâ-yı 'adâletdir. Ḥûn-ı mazlûmânemi kimiñ dâmeninde ḳatre-rîz olduğunu göreceğimize de emîn olmalısınız ki (22) perde-i idrâkiñiz şu hâlde de dünyâda iken mesdûd olmasın. Yanup yakıldığı günlerim ḥayâlîñize elbette geldikçe, serâ'ir, dedigim umûr-ı (23) muvaḥḥiş-i ḥâl-i mihen-âmizimi başiretiñizde cilvelendiriniz. Eminim ki taḥammülünüz bu cihet içinde kāfi, tezyiye-i sürûra belki daha ziyâde şâfidir. (24) Tevbîḥ olunamam: 'Urûḳ u a'sâbımdan ḳatre ḳatre ḳanlarımı irâka-i zararîyyeye uğratdığım bir zamânda ayrı ki şefḳat ve merḥamete şoñ derecede 'arz olunmaḳlığım

[2. Mektup]⁵³

(1) A nûr-ı 'aynım! Bilemem ki: Ekvânıñ sâḥa-i icâd üzre ṭulû^c ve zuhûrımdan (2) evvel izḥârındaki sırr-ı sâri) tamâmı sende mi tecemmu^c eyleyerek enḫâra nümâyış (3) idiyor. Saña seyr ile devrân iden gönül bir tecellî-gâh-ı ḥaḳîḳat mi oluyor. (4) Bu sözüm şu vukû^c-ı ḥâle 'ayn-ı işâbet olamıyor da şun^c-ı ezelideki fıtrat-ı lâ-yezâlîyi (5) taḳdisât-ı şükrâniyye teşâdümiyle tevliḍ-i ḥaḳîḳat için o bedâyi^c-i ḳudretiñ zübdetü'l-âşârı (6) olan ḥüsn ü cemâl-i bî-mişâliñi temâşâ iderken câzibe-i nazariyyede taḳarrür eyleyen füyûzât (7) âteşiniñ bâriḳa-i kemâlisiyle gözlerden 'avâlîme şerâre-i tecellî niçün intişâr eyliyor. (8) Nasıl ta'bir eyleyeyim. Efkâr-ı mezâḳiyye, vâridât-ı ma'neviyyeniñ hangi birin beyân ile (9) izâle-i ḥayret iderek anlatarak söz söyleyeyim. Sen söyle Allâh için! (10) Bezm-i elestiñ vâḳi'ât-ı mişâḳiyyesinde bürûz ile enfûs ü âfâḳa pertev-bâr-ı cûd u cûd olan (11) envâr-ı icmâliyye, şu'a'ât-ı tafşiliyyeniñ ma'kes-i inkişâfisi sen misin ki (12) 'âlem-i vahdetiñ ezvâḳ-ı rûḥiyyesi gönüllere seniñle cârî oluyor. Ḥaḳ-perest (13) olan erbâb-ı dil: Her şeyde zuhûr ve incilânıñ mir'ât-ı ḥüsn-i devrânisi (14) şuver ü mezâhirdeki nûr-ı ızmarınıñ şu'le-gâh-ı ḥaḳîḳisi seni buluyor. (15) Sen nesin. Nedensin. Gözlerde ḥafî, ḥafâyâda 'ayân feyz-i ḡayr-ı (16) mütenâhî misin ki rûḥuñ şevḳ u inbisâtı zevḳ-i devrânisi seniñle ḳâ'im, (17) ḳuvâ-yı müfekkire ve muşavvireniñ icrâ'ât-ı ma'neviyyesi, nâ'iliyyet-i cevelânisi saña (18) dâ'irdir. Ya nûr-ı lâ-yezâliden berḳ uran şerâre-i ḥaḳîḳat misin ki (19) zuhûrât-ı kevnîyye leme'ânı senden bed'en ile kemâl-i bedr-i müniri gösteriyor. Ekvân-ı (20) zuhûriyye ise her ân için saña rucu'a her menâzirde çırpınarak maḥv olarak (21) esrâr-ı maḥḳiyye âteşlerine cân atıyor. Yâḥûd envâr-ı şu'ünâtı şâmil şems-i (22) muşaffâ mısın ki bütün mevcûdât seniñle rûşen,

⁵³ Mektup, varak ikiye bölünerek çift sütun hâlinde yazılmıştır.

zerreler bile sende (23) feyz-yâb-ı vücûd oluyor. Seni ziyâde sevdiğimden mi yoksa ‘âlem için (24) sen sevgili olduğundan mı, nedir ben seniñ herhangi ‘uzv-ı bâhiru'n-nûruña (1) sereyân eylesem rûhum anıñ sırr-ı imtizâciyyesiyle ğaşy olur da o hâli (2) tavşif itmekde hâlet-i şahvda bile ‘âciz bulunuyorum. Faķat ğaleyân-ı muħabbet (3) fu’âd-ı nâcizi cevelân itdirmesiyle saña bakmaķdan gözlerimi çeviremedim gibi (4) seniñçün söylemekden de lisânımı alamıyorum. Söylenmeye başıyorum. ‘Acabâ (5) o gözlerin... bir kitâb-ı sevdâ, nazar-ı sihr-i âyineñ mu‘cize-i Mûsâ mı ki manzûruñ (6) olan şeydâları zülf-i dil-âviziñde esir-i zâlâm-ı ğarâmiyyât eyler. O müşkîn-i bağ-ı (7) firdevsini âşiyâne-i baħtiyârı ve mes‘ûdiyyet eyleyen ‘anâdîl-i ervâh için (8) ğarâmiyyât-ı esâreti zûlmet degil = temâşâ-yı hûsn aydınlığıyla envâr-ı ‘izârında (9) gözler kamaşarak maħz-ı şafâ, ‘ayn-ı ziyâ inkişâfâtından sırr-ı mestâna hayrân (10) ve dem-best olmalarıdır ki seni bilmek, seniñle saña vuşûle râh-ber olmaķ için (11) haķikatlı bir sa‘âdetdir. O sözleriñ... enfâs-ı Mesîhâ gibi feyz-i (12) hayât-efzâ ile mi imtizâç itdirilmiş ki cemâl-i bâ-kemâliñi her ân müşâhede ile (13) her nazarda ‘ayn-ı manzûr olan ‘aşķ u muħabbet sâlikleri: Hâlet-i sekr ü bî-hüşide (14) tehlîlât-ı şun‘iyye, tebcîlât-ı hûsniyye müdâvemetinde seni düşüne düşüne (15) ğâyet sevdâviniñ đarabât-ı müheyyicânesiyle cân sıztatırken tercümân-ı sırr-ı lâhûtî gibi (16) ğayb u haķikat-ı kamerisi olan lisân-ı melîhu'l-beyânından cereyân iden rûh-nevâzâne (17) kelimât-ı tayyibâtın füyûzât-ı cûd u cüdiyyesiyle ‘âlem-i hâyât u şahvın hâlât-ı (18) haķâyık âyâtını temâşâ için gülzâr-ı kudsiyyet ezhâra yeñiden pervâz itmeye (19) başlar. Yine seniñle, vişâliñle maħrem-i hüviyyetiñ olarak sende seni hoş (20) görüp saña seniñçün cilvelenmeye çalışır. Senden aldığı rûhunu (21) o cilverleriñ birinde hûsn ü âniñi göre göre yine saña vire. Mebhût (22) ve bî-mecâl bir sükûnet içinde kalır. Kim bilir ki o vahşetli sükûn-ı (23) zûlmet-efzûnda ne zamâna dek vaķit geçirir. Faķat yine seniñle uğraşır (24) harâret-i kahriyyelerle ‘izârından tekâtür eyleyen terleri, o dür-dâne-i⁵⁴ (7) hayât eşerleri câzibe-i câm-ı çeşm ile nûş-ı nazâriye uğradarak (8) humâr-ı sevdâvisini tazeleye tazeleye mest ü hayrân olur. Sende iştiğâl ile haķikatıñde işti‘âl-i kalb ile saña rabt-ı fikr eyler. Şüphesiz ki o büht ü sükûnet (9) bir yevm-i mes‘ûda idrâk ile harekât-ı şâ‘ikâneye mübeddel olacaķ ki seni gören gözler yine rûşenlenerek saña niyâz iden gönüller şenlensün.

(1) Nihâyeti ne diyeceğimi bilemiyorum pek ziyâde müteħayyirim seni ta‘rîf itmek haķkıyla tavşif eylemek için hayret gibi bir sa‘âdetiñ mazhariyyetiyle fark-ı mübâhâtımda tâc-ı sürûrum parlıyor. İşte (2) saña olan kâffe-i idrâkâtımın muntehâ-yı kemâlisi vaşf ve şânında gönülceğizimiñ nihâye-i ‘acz olan o hayretiñ mağlûbiyyetiyle (3) huruş-ı sevdâvisi sükûnet bularaķ sükût eylesesidir.

[3. Mektup]⁵⁵

(1) A sevdiğim: Ârzûsı iştiğâliyle her ‘uzv mevcûdü'l-ķuvveyi tahrikât-ı (2) ‘âmileden ta‘til iderek ķuvâ-yı hissiyyeyi câzibât-ı feyziiye-i kemâliyyeden kalır, (3) maħv olur bir

⁵⁴ Mektup yarım bırakılmıştır. Ancak eserin sonunda aynı mektuba tekrar yer verilmiştir. Bu kısımdan sonra yazılanlar *Divan*'ın sonunda yer alan bölümden alınmıştır.

⁵⁵ Mektup, varak ikiye bölünerek çift sütun hâlinde yazılmıştır.

hâle getiren ahvâl-i hayâtiyyede her ân müteceddid efkâr-ı âmâliyyeniñ (4) nihâyeti olan zevk u vişâliñ yeter müjgânında mı gizlidir ki nazârından düşen (5) bir şerâre manzûruña izâka-i şarâb-ı mevt eyler. Bilemem ki tecelliyyât-ı (6) kahrıyyeniñ maṭlaṭ-ı sevdâvisi gözler kimindir... İcmâlât-ı hâkikiyyeniñ (7) menbaṭ-ı lâ-yezâlisinden tafşîlât-ı kevnıyye sâhasına dökülen füyûzât-ı hayâtiyye (8) kaṭreleri her biriniñ kıymeti cân deger dâne-i leâlî gibi terleri gösteren (9) gül'izârındaki tebessümlerde mi ta'biye olunmuş ki o ser-mest-i cur'a-i kahr olan (10) hayret-zedeyi yeñiden feyz-yâb-ı hayât eyleyerek gâşy-i şarâbât-ı mevtıyyeden tahlîş ile (11) taḥmîdât-ı ḥüsniyye için izhâr-ı kuvve-i isti'dâd ider. Her kelimât dil-nevâzında (12) muzmer olan reşahât-ı kudsiyyeyi o sevdâ düşkününü tebcile başlar.

(13) Yoksa! Ṭulû'ât-ı luṭfiyyeniñ mazhar-ı enfâs-ı Mesîḥiyyesi sözler kimindir... (14) Gözleriñdeki hayret ve helâkiñ sırr-ı imtizâciyyesini, sözleriñdeki (15) isti'dâdât-ı hayâtiyyeniñ hâkikat-ı kemâlisini, müşâhede mu'âyene 'uşşâkıñ (16) için mevcûd ve muḳaddes iken ḥod-bînler, ağıyâra (Biz bârika-i neşve-i (17) zât-ı ahrâyız - Zan etme ki ser-geşte-i kahr-ı ebediyiz) nasıl dimeyim. (18) Mâ'ilâne nazarlarıña hayrân olarak her harekete müjgânına karşı ölüp ölüp de (19) bir dirilen mes'ûdiyyetinde medâric-i 'ulviyyâta 'urûc ile merâtib-i 'urûciyyeyi (20) mürûr eyleyerek o fezâ-yı quds ü ma'nâda karar için hayâlimde seni bulurken (21) kendimde de seni görürken = Söyle Allâh için = sükût idebilir miyim. (22) Âh! A nûr-ı yâre-i fu'âdım: Sen değil misin o âteşli hâkikat ki irtikâ'ât-ı (23) 'ulviyyeniñ kemâli sende nihâyet bulur. 'Ulviyyât-ı irtikâ'ıyyeniñde her dürlü (24) meziyyât-ı kemâliyyesi saña müncezip olur. O hâkikat âteşiniñ şu'â'ât-ı (1) nûriyyesindeki harâret-i sevdâviyyede maḥv-ı vücûd eyleyen zerreler bile ṭabî'ât-ı (2) mevdû'asındaki ḥüsn-i meknûzını maḥrem-i esrâr-ı vişâlin itmesiyle mazhar-ı cemâl-i tâmm (3) ider, maḥv eylediği vücûdında istitâr iden feyz-i cûd-ı ezelisini o maḥremiyetle (4) maṭlaṭ-ı ḥurşîd-i kemâl eyler...! Mermûzını derd idinmekde niçün ma'zûr (5) olayım. - Benimle taḥakkuk etmiş olan sensiñ ki ben dedigimi (6) düşünürken vârid-i ḥâtırım sen olıyorsun seni bulmak istedigim zamânda da (7) güzergâh-ı hâkikî ben ta'bîriniñ sırr-ı vâz'-ı ma'neviyyesine gönülcegizim cevelân (8) idiyor. Ya Rabbî ne şun'-ı bedî' ola! Kul için idrâkiñ kemâli (9) sâde 'aciz u çâresizlik midir. 'Ubûdiyyetde 'acziñ gâyeti hayret değil mi (10) Taşavvurlara, unşûrlardan ḥuşûle gelen zevk-i rûḥiyyi hırz-ı cân (11) itmeye başlıyor... Tıramıyorum. Zihnim tağılıyor. Her şeyi (12) görüyorum. Müdrekâtımdan hangisiyle uğraşacağımı şaşırdıyorum (13) ziyâde vesî' olan bir ma'nâyı mülâhazaya müşâdemede zuhûr idecek hâkikat: (14) Nokṭa-i fikriyyeyi ta'aḳkul iderek hüviyyet-i kudsiyyesindeki hayret-i sâriyyede de (15) 'ayân olabileceğinden o ma'nâ-yı lâ-yezâliyi sükûnetle fehm olunacak derecede (16) tavzîḥ u beyâna ḥaḳkıyla muḳtedir olamıyorum. Âh! Ne yapayım. (17) Kim inkâr eyler ki: Gözler her şeyde seni gördüğünden ḍarabât-ı kâlbıyye (18) seniñle oynasun, kuvve-i fikriyye seniñçün iştiğâl itdiğinden sözler (19) saña münḥaşır olsun, rûḥ seni sevsün de devrân-ı tehliliyi (20) cevelân-ı taḳdîsiyi sükûn-ı ḥuzûriye tebdil etmek hangi şeydâ-yı meczûbânıñ (21) dâ'ire-i ihtibârî dâhilinde olabilir.

[4. Mektup]⁵⁶

(1) Ya Rabbî: Âsâr-ı halk u icâdın silsile-i şun'ı bedâyî'den tûlû' ve bürüzunda (2) meknûz olan (Hüsn ü 'Ân) şeydâlarının kuvve-i idrâkiyyelerinde =Hakîkat= (3) ne zamân tamâmıyla muncelî olacaqdır. Vücûdlarındaki müşâhedâtın (4) mecmû'a-i te'sîr kudreti münker olmayın o deryâ dilleri zevk-i gayr-ı mütenâhî ile (5) ne gün şâd ideceksiñ... Zerrâtı bile kuvve-i mäske-i vücûdiyyeden (6) ref'ı ma'cübîyyetle şems-i münîr-i bî-hodı cāzibesine uğradan hâl-i zarûriyi (7) celb için "İbdâ'-ı küllî"niñ esrâr-ı mevdû'a-i ezeliyyesi hangi du'â-yı (8) âteşindedir ki müdâvemetiyle envâr-ı mücîbiyyetiñ mazharı olmakda o (9) sevdâ şeydaları mahv-ı efkâr eylesün. Enfüs ü âfâkıñ, cem' zerrâtıñ (10) bütün 'avâlimiñ fu'âd-ı kemâlisindeki "rûh-ı sârî" vişâlini ârzü (11) eylemekde müntehâ-yı kemâlâta= ki âmâl-i hakîkiyyeniñ aqşâ-yı merâtibidir= (12) ta'lik-i cân iden mäsivâ âzâdeleri deryâ-dil olan o meczûb sevdâlar (13) degil midir? Manzûrlarını ne gibi ta'bîr-i dil-pezîr ile, şân-ı 'âlî şun'a (14) ahrâ hangi zîkr ü vird ile rûha musahhar itsünler ki (hayret) esâretiyle (15) sızlanan bu bî-çâreler bir nazarla kendilerini düşürdükleri vahşet-âbâd-ı (16) 'ademden tahlişe muvaffak olabilsün, mağlûbiyyetle inledikleri (17) "hasret" hecemâtı nihâyetlensün de gönüllerini ihâta eyleyen 'aşk (18) u garâmâtıñ galeyânından sâhil-i selâmete cân atsun... Medhûşını (19) hâlât-ı istigrâkiyyedeki o heybeti düşünsün düşünsün de taqdis (20) itsün... zulûmât-ı kevn ü fesâdın velvele-i iştiğâlınden, vücûd-ı (21) hâmiñ âmâl-i şüriyyesindeki dağdağ-ı bûd u ne-bûdundan, dide-i 'irfân (22) u şafâlarını setr ile = Hakîkat=iñ seyr-i dâ'imisinde gâşy (23) olarak tenvîr-i kalb için kuvvâ-yı hissiyyelerinde oynayan "cemâlûke (24) fî küllî'l-hakâyiki sâfirun"⁵⁷ zîkr-i mütehayyirânesi "veleyse lehü illâ celâlûke sâtirun"⁵⁸ (1) terâne-i ta'kîbiyyesiyle hem-âhenk-i tebcîl-i lâhütiyân olsun.

(2) İlâhî: Bu meftûn kullarınıñ faż ü luţfuñla müsteğrak-ı sürûr eyleyecek (3) anlara olan kaçd-ı a'dâyı, sû'î fikr-i eşrârî revâ'-ı kahr u celâlinde (4) i'dâm idecek Cebbâr-ı lâ-yezâlî şüphesiz ki sensiñ...

(5) Envâr-ı qudsûñ mahrem-i feyzi bulunan 'arûsân-ı bezm-i ins ü vahdet o şâfi diller (6) degil midir? Ya niçün!? Şeydâlıkları cevher-i esrâr-ı gaybıñ (7) lâmi'a-i hüsn ü bahâsından inbî'âs eyler gâyeti sa'âdet bir = hayret-i (8) sermediyye = te'sîriyle olmuyor da cümle qudsiyân (Mecânin illâ enne sırâ (9) cününihim. 'Acîbun 'alâ evvâbihim yescudu'l-'aklu)⁵⁹ diye hâl-i âşıkânelerini (10) tahsîn idiyor. İ'tikâd-ı kâmil eylerim ki: Lâbüdd = sırr-ı mestân-ı (11) hakîkat = o pâkîze sîretler olmalıdır. Zîrâ kuvve-i hayâliyyeleri (12) dâ'ire-i müfekkireleri seniñle iştiğâl idiyor. Sözleri seniñ içündür (13) gözleri taqdis-i kudretiñ ziyâsından işti'âl eyliyor. Nazarları yanyor. O müjeler süzüldükçe meslûbü'l-ihtiyâr bir hâl-i hazînâne ile (14) hazâ'in-i hayretiñ, vedî'a-i esrârıñ miftâhı olan dilleri görürsem seniñle

⁵⁶ Mektup, varak ikiye bölünerek çift sütun hâlinde yazılmıştır.

⁵⁷ Tüm gerçekliklerdeki güzelliğin apaçık ortadadır.

⁵⁸ Senin heybetinden başka hiçbir örtüsü yoktur.

⁵⁹ Delidirler ama deliliklerinin sırrı gariptir, kapılarında akıl secde eder.

(15) görüyorum ya Rabbî "بی جمالت بوستان عیش ما را نور نیست"⁶⁰ (16) diyor. Göñülleri de seni istiyor. Seniñle rāḥat oluyor. (17) Seniñçün terbiyesiyle şaḳladıḡı o nāziḳ rūḫı bile seni gözlüyor (18) kendini maḥv iderek araya, araya seni buluyor da ḍarā'at u ibtiḥāl ile (19) niyāza keşfi esrāra, ḥasbiḫāle başlıyor (بی وصالت خاطر محزون ما) ⁶¹ diye, diye seniñle gülüyor. O tatlı, sevimli ağlamayı (21) unuduyor. Āh göñülcegizim!! Baksañ a zuḥūr-ı ḥaḳīḳatiñ (22) ḥālātı ne sevinçli ne şanlıymış.

15 Ağustos 1315

[5. Mektup]

(1) Bilemem ki neniñ ḥasretiyle olmalı. Öteden beri ḥā'v-b-ı rāḥatı meslūb olan gözlerim geçen bir gicide yine uykusuzluḡuñ maḡlūbı, göñlüm düşüncesi (2) sevgili bir rāḥatsızlıḡıñ esiri idi. Ḥāṭırına geldi ḳalkdım. Füyüzāt-ı rūḥāniyye ile ḡaşy olan erbāb-ı diliñ evrād u ezḳārı (3) cem' idilmiş faḳaṭ āşināsı olmadıḡım içün çok zamāndır nisyān tozları içinde ḳalmış "Mecmū'atü'l-Aḫzāb" nāmındaki kitāb-ı müstetābı aldım. (4) Her naşılsa āb-destli de bulunuyordum. Ḳırā'at-ı elfāzile ḥavāṭır u endişeyi izāle gibi bir istimdād-ı nā-gümāniye bārī teşādūf eylerim ümmidiyle idi ki açdım (5) nūr-ı naẓarım ile mülākāt eyleyen =Zeyne'l-Ābidīn= raḍiyallāhu 'anh ḥazretlerinden mervī! Cevşenü'l-Kebīr! du'āsını okumaya başladım. Bilirsin ki (6) sālikān-ı 'aşḳıñ ḥaḳīḳaten şīve-i eṭvārı (نه تعصبكش دين نه ملامت كثر كفرم) ⁶² mefḥūmıdır (7) o sāliklerden olamadıḡım ḥālde faḳırde ne şūfi-i bed-āyīnem ne dervīş-i ḥod pesendim dimekte ma'zūrum öyle evrād u ezḳār-ı 'āliyye ile (8) iştigāle kendimde zerrece liyāḳat göremedigimden bu ḥāl ve ārzūnuñ dā'imī bulunamayacağı şüpheşiz olmaḡla sözlerimden riyā ve iḥlāş-furūşluḡ gibi (9) bir şey şaḳın añlaşılmasın. Bir ḳaç şaḫife devām itdim. Esmā-i zātiyye ve şıfātiyyeyi ve teḳābül-i ezdādı ḥāvi fıkra-i (10) du'ā'ıyyeler var idi. Birinde "Ya Reşīd" ism-i celilini gördüm! Ya Laṭīf ālīdir hele şimdilik ya Reşīd! ezḳārına devāmı müş'ir (11) tavşiyeniñizi ḥāṭırladım - elbette unutmamışsındır ta'zīyenāmede idi- bu tavşiyelerinden "ya Laṭīf ism-i şerifiniñ (12) mertebe ve muḳtezayātında 'ulūvv-i şānı, celādeti oldıḡından o ḳadar āteşli olmayan "ya Reşīd" ism-i cemīline müdāvemette cān u dili envār-ı (13) rüşd ü sadāda ḳarārgāḥ eylemek

⁶⁰ Güzelliliḡin olmadan mutluluk bahçemizde ışıḳ yoktur. Bu mısra Kāsim-ı Envār *Divan*'ında aynen yer almaktadır. Kāsim Envār, *Külliyāt-ı Kāsim Envār*, tsh. Sa'īd Nefisī (Tahrān: İntişārāt-ı Kitābhāne-i Senā'ī, 1337), 88.

⁶¹ Ayrılıḡından dolayı kederli kalbimiz mutlu deḡildir. Bu mısra *Divan*'da şu şekilde yer almaktadır: "بی وصالت خاطر مهجور ما مسرور نیست" *Kāsim Envār, Külliyyāt-ı Kāsim Envār*, 88.

⁶² Küfrümün çokluḡunda da dine karşı aşırı baḡlılıḡında da kınama. Şeyh ile Brahman'ın münakaşasına gülüp geçerim. Gazelin ilgili beyti Tālib Āmulī *Külliyāt*'nda şu şekilde yer almaktadır:

نه ملامت گر کفرم نه تعصب کش دين

خندها بر جدل شيخ و برهن دارم

Tālib Āmulī, *Külliyāt-ı Eş'ār-ı Meliku's-Şu'arā'* Tālib Āmulī, tsh. Tāhirī Şihāb (Tahrān: Kitābhāne-i Senā'ī, 1346), 667.

añlaşılyordı. Şu tefāvütü düşünürken kitāb-ı mezkūruñ kenārında esmā-i ĥüsnāyı müştēmil (14) kaşīde-i şerife gözlerime ilişdi. Taḅ'-ı nācizāneme hoş gelen kolay bir vezindendir okurken (Laṭīfun biḥālī rāḥimun lişekiyyeti: Ḥabirun (15) biḫa'fī in teḫāyaktu ḥallelā)⁶³ ve āḫire qarīb olan bir yerde de ('Ale'r-rüşdi şebbit ya Reşidü 'azā'imī: 'Ale'ş-şabri heb lī ya şabūru tecemmulā)⁶⁴ (16) diye her ikisiniñde esmā-i ĥüsnādan idüğü zāhir oluyordı. Şāriḫi de= el-laṭīf ismuhū te'ālā liennehū 'ālimun bideḫāyiki'l-eşyā'i ev refīkun bi'ibādihī... (17) ve min luṭfihī te'ālā bi'ibādihī ennehū ḥalaḫahum fī aḥseni taḫvīm... ve erşedehüm ilā mā fihi şalāḫu ma'āşihim ve ma'ādihim!! ve'r-Reşid ismuhū te'ālā ey ellezī (18) erşede'l-ḫalka ilā erşedi meşālihīhim fi'd-dünyā ve'l-'uḫbā=⁶⁵ diyor şu tefsir ü izāḥa göre gerçi medlül-i luḡavīmiziñ bir iddi'ası mümkün olamazsa da (19) ma'nālarından nev-'ummā münāsebet ve müşābehette vücūdı cihetiyle taḫdīm ü te'ḫīr-i mulāḥaza olunmaḫsızın evrād u ezḫār idinmek olabilir zann eyledim. (20) O zamān yazdığımın şıḫḫatine zāhib oldum. Ancak emr ü tavşiyelerindeki "hele şimdilik" kaydının gösterdiği vech-i tefāvütü bilemezsem de (21) semt-i inkāra da gidemediğimden - herkes sözündeki 'uḫdeyi ḥall eyler - ḳā'idesini medār-ı cūr'et bularaḫ taḫşil ü beyānı için size mürāca'atı (22) münāsib gördüm. Nām-ı 'ālilerindeki muḫtezāya göre bu gibi ta'ciz ve taşḫī'ime ḫāme-rān-ı 'afv-ı uhuvvet-perveri olacaḫlarından ümmid-vārim (23) ḫātime-i kelāmım 'arz-ı iştīyāḫ eyler mektübünı beklerim ḫāfız efendilere selām-ı maḫşūş eylerim.

5 Ağustos 1316

[6. Mektup]

(1) Āh ey bāriḳa-i ḫayātım... Her gün seni görmek ārzü itdigim ḫālde nūr-ı nazarım aḡyāremi çarpılıyor şanırsın. Ḥayālñiz tecessüm iderek (2) bakmaḫ istemediği eşyāda da gözlerim seni görüyor. Ḥayāl dedigim o nūr-ı mücesseme muḫşirātımda bir mişāl-i 'ālī bulamadığımın ḫaḳīḳat biliyorum. (3) 'Aşḳ u sevdā ḫālātına maḡlūb olan insān için olması melḫūz ārzūların toplanmasıyla ḫāşıl bir emel-i mecmū'ası göñlüme nereden naḫş idilmiş hangi (4) şāḫifesine baḫsam esrār-ı cemālñizi görüyor. Herhangi sırrının mezāyāsını ta'miḳ eylesen o ḫafāyāda yine seni buluyorum. Yoksa rūḫum gibi (5) ḳadimi bir kitāb-ı sevdā mı

⁶³ Bana lütufkardır, şikayetimden dolayı bana merhametlidir ve dara düştüğümde imdadıma yetişir. Meşhur olan bu kaside Nureddin Dimyâtî'ye aittir. Dimyâtî'nin münacatıyla ilgili bakınız: Kenan Demirayak, "Esmâ-i Hüsnâ ile Münâcât ve Ed-Dimyâtî'nin Manzum Münâcâtı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 57 (Şubat 2018), 33-50.

⁶⁴ Rüşd üzere azmimi sebatkâr eyle ey Reşid! Sabırlı olmam konusunda bana tahammül bahşet ey Sabûr!

⁶⁵ Latîf, Allah Teâlâ'nın ism-i şeriflerinden biridir. Eşyanın inceliklerini bildiğinden veya kullarına karşı çok şefkatli olduğundan dolayı Cenâb-ı Hak bu isimle nitelendirilir. Kullarını en güzel surette yaratması da Allah Teâlâ'nın lütfunun tecellisidir. Allah kullarına hem yaşadıkları bu dünyada hem de varacakları ahirette yararına olacak şeyleri göstermiştir. Reşid, Allah Teâlâ'nın ism-i şeriflerinden biridir. Yarattıklarına, dünya ve ahirette en fazla yararına olacak şeyleri gösteren anlamına gelmektedir.

sıneme tevdî olunmuş şüphesiz ki intihâsız bir ibtidâ demek olan şu emel-i vişâliñiz ezel ü ebediñ ittiḥâdı gibi ibtidâsız (6) bir intihâyı bildiren sevdâdan neş'et ider = 'Ârızâ degil = ḥaḳîkî bir ḥâl-i lâ-yeteğayyerdur. Bilemem ki: Cevher-i rûḥum sen misin? (7) Müdrekâtımda meşhûd olan ḥüsn ü kemâliñ zerresi de seni gösteriyor. Bu bedâyi'-i icâdiñ 'âleminden evvel idrâk eyledigim nefis-i vücûdum (8) bile seniñle nihâyet buluyor. İşte maḥv u nâ-bûd olmayı istedigim seni müşâhede idecegime emîn oldığım içündür. Faḳaṭ (Ben) (9) ta'bir eyledigim nedir ḥaḳîkati setr iden şüret mi ya o ḥaḳîkat ârzûsuyla ref'-i ḥicâba nâzır olan âlet-i idrâkiyye midir. Bilmekden 'âcizim (10) diyemem bu bedî'a-i şun'ıñ pek ziyâde ḥayrânıyım "Raḳḳa'z-zücâcü ve raḳḳati'l-ḥamru... feşâbâ ve teşâkele'l-emru" ve ke'ennehû ḥamrun velâ kadeḥun... (11) ve ke'ennehâ kadeḥun velâ ḥamrun"⁶⁶ terânesiyle ben sen arasında maḥv u nâ-bûd olan bir vücûd, eḥadiyyetle taḥaḳḳuk iden bir sa'âdetiñ (12) maḫharı olmağla her ḥâl için mes'ûd bulunuyorum. Bâkî Hû 6 Mart

[7. Mektup]⁶⁷

(1) Âh ey bâriḳa-i ḥayâtım: Her gün seni görmek ârzû itdigim ḥâlde (2) nûr-ı naẓarım ağıyâre çarpılıyor şanırsın. Ḥayâliñiz tecessüm iderek (3) meşgûl olmak istemediği eşyâya da bakdıkça gözlerim seni görüyor. (4) Ḥayâl! dedigimden mevḥûmiyyetle ihâṭa olunmuş bir emel-i sâziḳ ḥükmü (5) verilmesin. O ḥayâle, nûr-ı mücesseme mubşîrâtımda bir mişâl-i 'âlî (6) bulamadığımdan ḥaḳîkat biliyorum. 'Aşk u sevdâ ḥâlâtına mağlûb olan (7) insân için olması melḥûz ârzûlarıñ toplanmasıyla ḥâşıl bir emel-i (8) mecmû'ası göñlüme nerden nakş idilmiş. Hangi şaḥîfesine bakşam (9) esrâr-ı cemâliñizi görüyor, herhangi sırrınıñ mezâyâsını ta'mîḳ eylesem (10) o ḥafâyâda yine seni buluyorum. Yoksa rûḥum gibi ḳadîmî bir kitâb-ı (11) sevdâ mı sıneme tevdî olunmuş. Şüphesiz ki intihâsız bir ibtidâ (12) demek olan şu emel-i vişâliñiz ezel ve ebediñ ittiḥâdı gibi ibtidâsız bir (13) intihâyı bildiren sevdâdan neş'et eder= 'Ârızâ degil= ḥaḳîkî (14) bir ḥâl-i lâ-yeteğayyerdur. Bilemem ki cevher-i rûḥum sen misin müdrekâtımdan meşhûd olan ḥüsn ü kemâliñ zerresi de seni gösteriyor (15) bu bedâyi'-i icâdiñ 'âleminden evvel idrâk eyledigim nefis-i vücûdum bile (16) seniñle nihâyet buluyor, işte maḥv u nâ-bûd olmayı istedigim seni (17) müşâhede idecegime emîn oldığım içündür. Faḳaṭ (Ben) (18) ta'bir olunan nedir. Ḥaḳîkati setr iden şüret mi ya o ḥaḳîkat (19) ârzûsuyla ref'-i ḥicâba müntazır olan âlet-i idrâkiyye midir. Yâḥûd (20) idrâk iden, olunan 'ayn-ı idrâk o mıdır. Bilmekden (21) 'âcizim diyemem. Bu bedî'a-i şun'ıñ pek ziyâde ḥayrânıyım (22) (Raḳḳa'z-zücâcü ve raḳḳati'l-ḥamru... feşâbehâ ve teşâkele'l-emru" (23) ve ke'ennehû ḥamrun velâ kadeḥun... ve ke'ennehâ kadeḥun velâ ḥamrun) terânesiyle (1) ben sen arasında maḥv u nâ-bûd olan bir vücûd, eḥadiyyetle

⁶⁶ Camla şarap o kadar birbirine karışmış ve şeffaftı ki sanki ortada kadeh yoktu şarap vardı. Veya şarap yoktu kadeh vardı. Şâhib bin 'Abbâd, *Divânı eş-Şâhib bin 'Abbâd*, ed. İbrâhîm Şemsüddîn (Beyrût: Mü'essesetü'l-'Âlâmî, 1422), 110.

⁶⁷ Bu mektup 6. mektubun ikinci kısmının tekrarı mahiyetindedir. Çok küçük değişiklikler bulunan bu mektubu müellifin sehven tekrar ettiği düşünülmektedir. Yazılış tarihleri farklı olduğu için yeniden verilmiştir. Ayrıca mektup, varak ikiye bölünerek çift sütun hâlinde yazılmıştır.

taḥaḳḳuḳ (2) iden bir varlığın feyz-i rūḥāniyyesine maḫzar olmağla her ḥāl için (3) mes‘ūd bulunuyorum. Bāḳī Hū 10 Mart sâ‘at 10

[8. Mektup]

‘Aksiyyât-ı şu‘â‘iyesinde muḥtefî tecelliyât-ı nazariyyede ḥayrân olarak her zamân için her vakıtde (2) seni taḳdîs ider. Tevhîdîñle rūḥı zevḳ-yâb-ı vahdet eylerim. Her dürlü âmâl-i (3) kevnîyyeden kaṭ‘-ı ârzû ile ecele intizâr eyler, o emr-i rücû‘iyyedeki vuşlatın (4) ṭulû‘ını beklerim. Saña ḥa‘vîḥiṣ-ger iden göñlümü yâ Rab sensin baña dünyâda da (5) ‘uḳbâda da maṭlab sensin -kerem it rūḥ-ı faḳîrânemi sen al şimdi (6) zerrelere bile manzûrum olan hep sensin) ezḳârıyla seniñçün saña (7) yine o rūḥı fedâya her ân için müheyyâ bir seydâyım.

10 Teşrîn-i şânî 1315 Sâ‘at 4

[9. Mektup]⁶⁸

(1) Ḥayât eşerleri câzibe-i cām-ı çeşm ile nûş-ı nazariye uğradarak (2) ḥumâr-ı sevdâvisini tazeleye tazeleye mest ü ḥayrân olur. Sende (3) iştigâl ile ḥaḳîḳatiñde iştî‘âl-i ḳalb ile saña rabṭ-ı fikr eyler. (4) Şüphesiz! O büht ü sükûnet bir yevm-i mes‘ûda idrâk ile ḥarekât-ı (5) şâ‘ikâneye mübeddel olacak ki seni gören gözler yine rûşenlenerek saña (6) niyâz iden göñüller yine şenlensün. Daha ne diyeyim. Saña olan ma‘rifet-i (7) ḳalbiyyemi ne ile bildireyim. O ğaddârîñ: Vakt-i seḫerdeki bürüdet-i laṭîfâne (8) te‘şîrâtıyla taḫyîḳât-ı ṭabî‘iyyeye uğrayan hevâ-yı nesîmîñ tekâṭür itmesinden ḥuşûle gelen (9) dürdâne-i le‘âlîyi andırır şeb-nemlerle tazelenerek ‘âlem-i ḥayâtîñ henüz cilvesâz-ı (10) neşve ve ḥandesî penbe penbe güllere mi beñliyor ki o güller âfitâb-ı ‘âlem-tâbîñ (11) işrâḳ-ı nûr-ı şabâḥ eylemesiyle ziyâ-yı şâfiyyeniñ levn-i ḥumretle imtizâcına vücûd bulan (12) reng-i laṭîfî gösterdiği gibi seniñ ‘izârîñda ḥâ‘b-ı nâzik te‘eşşürât-ı şâresinden (13) münfa‘il olurcasına bir izṭîrâb-ı ḥazînâneye uğrayarak ḳalbe cevalânını ṭurdıran (14) o ‘âlî ḳanlarıñ rūḥ ile ‘âlem-i ma‘nâ seyrânındaki sereyân-ı sevdâvisinde riyâz-ı (15) ‘îrfâniyyeniñ ḥavz-ı esrârından ke‘ş-i ḥaḳîḳatle nûş itdiği bâde-i şafâ (16) ve âfiyetiñ teraşşuḥ itmesiyle zâten laṭîf ü nâzik olan o sâḥa-i ‘anberîni (17) o parlaḳ dâneler pek bed‘îâne zinetlendirerek yed-i ḳudret ve icâdîñ (18) gözler ḳamaşdırıcı nûrlı bir maşnû‘-ı i‘câz âyîñini bildürebilir de (19) o şânî‘-i mu‘ciz-ibdâ‘îñ bir ḳat daha taḳdîs-i ‘izz ü şânında ḳuvâ-yı idrâkiyyeyi (20) iştigâl itdirerek yalnız ḳalb ve rūḥı degil? Bütün ‘urûḳı evrâd-ı (21) tehlîliyye ile icâleye sebeb oluyor. Artık ne diyeceğimi bilmiyorum. (22) Şaşırdıyorum. Sende ḥayrân olduğım gibi evşâfîñı teẓḳâr itmek ḥalâvetinde de (23) ğaşy oluyorum. Bâdesiz ser-mestlik müşâhedeysiyle taḥayyürleniyorum (24) ne yapayım. Seni ḥaḳḳıyla beyân etmek, bildigimi mâhiyet ve hüviyetile (1) bildirmek için = ḥayret gibi sa‘âdet meyinden şûrb-i zevḳ eyleyerek (2) tâc-ı sürûrum fark-ı mübâḥâtımda lâubâliyyâne her yana oynayarak envâr-ı ḥüsnüñden (3) ‘aks eyleyen şu‘â‘ât-ı sevdâviyyelerle gözlerim parlıyor. İşte saña olan (4) kâffe-i idrâkâtıñ müntehâ-yı kemâlisi vaşf u şânında göñülceğizimîñ (5) nihâye-i ‘ac

⁶⁸ Mektup, varak ikiye bölünerek çift sütun hâlinde yazılmıştır.

olan hayret-i mağlûbiyetiyle cûş-ı hubbı, hürûş-ı vedâdîsi sükûnet (6) bularak saña seniñ ‘ırfânıñla sükût eylemesidir.

25 Eylül 1315 Sâ‘at 4

[10. Mektup]

(1) Diyâneten lâzım geliyordu. Degil kâlbimdeki ihlâş ve ‘ubûdiyete? Vedî‘a-i ezeli olan ‘ulviyyet-i imâna bile seniñ ta‘arruzlarla işkencelerim bâ‘ış-i (2) şâdimâni oluyordu. Râh-ı tahtlîşime sâ‘î ahkâm-ı kadre intizârı buldum. Düşündüm müterak্কibi bulunduğum ecele vâşıl oldum. Evet (3) elime kanımı dökdüm. ‘Arz-ı hâcât itdigim şâhib-i dergâhın ihşân itdigi ‘aklı, fikri zâyî‘ iden diye dahl olundığımdan istidlâl itdigim (4) i‘tikâdınza göre hareket itdim. Kendime kıydım. Tevbîh olunamam. Beni benden şorana hâlim ‘ayândır. Esâretinden kurtulamadığım şon şu (5) felâket = risâle-i ‘ömrümdeki vâkı‘ât-ı hayâtiyyemi takrîre güzel bir tercümândır. Ve ile‘l-llâhi‘l-müştekâ pek çok lisânıma geliyor. Âh kardaşım. (6) İşte göz önünde. Bak bak. Baña bakıyor. Ağlıyor mu. Baña mı yalvarıyor. Âh Hudâya emânet Hudâya. Oraya git ilticâya.

7 Receb 1316

[11. Mektup]⁶⁹

(1) Bir senedir icrâsı mecbûriyetinde bulundukları fikriñ ne zamân nihâyetini bulacağız. (2) Hâkdaki şıfat-ı settâriyyet mülâhaza olunmaksızın kavlen fi‘len haţî‘ât ve seyyi‘âtımı (3) ta‘dâd ile ta‘zib-i uhrevîden kurtarıldım. Fakat sehviyyât-ı kâvliyye ve fi‘liyyede bulunamayacağımda (4) emniyyet-i tamma ne vakit huşûle gelecektir ki şu ta‘zibât-ı dünyeviyyeden de hâlâş olayım. (5) Eţvâr u harekâtımdaki tebeddülât, fikrimdeki teğayyürât, hilkâtimde (6) bir hâl-i zarûrî olduğu anlaşılmışken niçün dâ‘î-i şüphe olsun da (7) sū‘î zan sū‘î i‘tikâd derecesine vardiırsın. Şalâh-ı hâl iddi‘âsında degilim ki (8) beni baña bildirmek ola. Beynî beynu‘llâh. Mu‘âmelât-ı ta‘zibîyyeniñ (9) devâmı ahvâlimi daha toğırısı kâlbimdeki noktayı işlâh etmek emeli ise (10) pek ‘âciz bildiğiniz = haqîkaten de ‘âcizdir = fakîre lâzım olan (11) musahhâr olmuşdur. İlâ-yevmi‘l-kıyâme devâm-ı icrâ‘atda bulunsalar gönlümü (12) [i]haţâ olunmuş bulacağlarında emîn olup bârî kendilerini yormamak (13) [i]çün benimle uğraşmadan ferâğat itmeyecekler mi? Hele şun‘ u daħlim (14) [o]lmayan mu‘âmelede ta‘zibîmiñ ‘adem-i cevâzı bedâhetdedir. Allaha havâle (15) [edi]lecek şeylere muķâbele müdâfa‘a Allah için düşünmeli ki câ‘iz midir. (16) Evet hüccetle degil ma‘nen vahî, velî belki mürşidim i‘tikâdındayım (17) lâkin bu râbıta-i ma‘neviyyeniñ vücûdiyle ber-â-ber sâ‘irlerine ifâde-i hâl (1) itdirmek ârzüsunda bulunmañızı ne icâb idiyor. Medresede (2) müderris yegeñi olduğım hâlde cidâr-ı erba‘a ile muhâţ bir ‘arşa hükümünde olan (3) hücrede ikâmete râzî iken - çekdiğim ‘azâb-ı elimimi düşündükçe sızlandığımı mı (4) medâr-ı meserret buluyordunuz - böyle degil de beni ne arıyorsun beni (5) neye buluyorsun ne söylüyorsun diye şimdi niçün red olunuyorum. (6) Elbette sizi

⁶⁹ Mektup, varak ikiye bölünerek çift sütun hâlinde yazılmıştır.

bulacağım. Akziye mürâca'atım kendimde şalâhiyyet (7) gördüğümünden tolayı olmayıp ber-â-ber iken söylenilen sözler, gösterilen (8) teshilât üzerine ve siziñ sözünüze mebnî idi andan da fâriğ oldum (9) bu ana kadar ma'mûlün bih olan ve қазиya şimdi taşdıķ olsun:

(10) Meslûbü'l-ihtiyâr bir hâle getirildigim için teşebbûs ve mürâca'at itdiklerimiñ (11) 'aksiyle muķâbele görmedigim bir şey olmadıgından şabî yâhûd mecnûn olduğımdan (12) ben de tereddüde düşdüm. Belki yakîn-i hâşıl eyledim. Şimdenşoñra (13) (Bilmem baña mı hâş tecellî böyle, Қаһһârile (Mâni') Münķizin ya Rab) (14) ezķârım olsun.) (ve ufevvüdu emri)⁷⁰ ilâ âhirihî zâten (15) süveydâ-yı fu'âdimda meknûz olan kitâb-ı tevekkûl ve rızânıñ sırr-ı levhasını (16) teşķil eyliyor.

5 Mayıs 1315

Sonuç

Mektup yazma ve mektuplaşma, kadim bir kültürün ürünüdür. Tarihî süreç içerisinde farklı amaçlarla mektuplar yazılagelmiştir. Bireylerin toplum hayatındaki yeri ve konumuna dair önemli bilgiler ihtiva etmesi sebebiyle kaynak konumunda olan mektuplarda ilgili kişinin hayatının izdüşümünü görmek mümkündür. Tahsin Hasan Efendi'nin mektupları da bu çerçevede değerdendirilebilir.

Tahsin Hasan, *Divan*'ının ilk ve son kısmında tekrarlar hariç olmak üzere 11 mektuba yer vermiştir. Samimi bir üslupla mensur olarak kaleme alınan mektuplarda ağdalı bir dil kullanılmıştır. Şair anlatımını desteklemek amacıyla Arapça, Farsça, Türkçe şiir ve ibarelerden faydalanmıştır. Kâsım-ı Envâr'ın ve Tâlib-i Âmulî'nin *Divan*'ı, Dimyâtî'nin *Kasîde-i Dimyâtiyye*'si, Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî'nin *Mecmûatü'l-Ahzâb*'ı onun mektuplarda yararlandığı kaynaklardır. Ayrıca mektuplarda Mü'min Sûresi 44. ayetine aynen iktibas yapılmıştır.

Mektuplarda şairin yoğun duygusal mesajları ve ruhi bunalımı, almış olduğu iyi bir eğitimin tezahürüyle dinî-tasavvufi kavramlar kullanılarak aktarılmıştır. Mektupların kime hitaben yazıldığı belirtilmemiştir. Ancak Tahsin Hasan'ın medresede bulunan hafız efendilere selam göndermesi, mektubun muhatabının orada bulunan bir hocası ya da arkadaşı olduğuna delil teşķil ettiği söylenebilir. Samimi duyguların terennümü bakımından ilk mektup dikkat çekicidir. O, bu mektupta kalbinin sırlarına vâkıf olan din kardeşlerine hitap etmiş, dünya hayatının geçici olduğunu vurgulamış, hayatının sona ermesiyle de huzura kavuşacağını dile getirmiştir. İkinci mektupta beşerî-hakiki aşķ iç içe geçmiştir. Burada şairin beşerî aştan hakiki aşķa doğru seyri müşahade edilmektedir. Sevgili, ilahî sırlara vâkıf olmaya başlamakta ve Allah nurunun tecelligâhı olan gönül sevgiliye meyletmektedir. Böylece hakikate ulaşılmaktadır. Sevgiliyi vasfetmekte zorlanan Tahsin Hasan'ın hayret makamıyla sükut ettiği ettiği söylenebilir. Üçüncü mektupta

⁷⁰ “Size söylediklerimi yakında hatırlayıp anlayacaksınız. Ben durumumu Allah'a havale ediyorum; kuşkusuz Allah kullarını çok iyi görmektedir.” el-Mü'min 40/44.

sevgiliye duyulan muhabbet yoğun bir şekilde betimlenmiş, bu uğurda kişinin kendinden geçtiği vurgulanmıştır. Dördüncü mektupta Allah'a olan bağlılık ve teslimiyet ele alınmıştır. Tahsin Hasan Allah'a niyazda bulunarak kendisine atfedilen birtakım suçlamalardan ne zaman kurtulacağını sorgulamakta ve hakikatin ne zaman ortaya çıkacağını merak etmektedir. Beşinci mektupta şair, sevgiliye olan özlem ve vuslatın etkisiyle artık kendisini uyku tutmadığını belirtmekte ve bu hâl ile Hakk'a yönelmektedir. Ayrıca kendisini bir şeyleri yapmaya layık bulmayarak yani benlik örtüsünden sıyrılarak Reşid esma-i hüsnasını zikretmeye başlamıştır. Altıncı ve yedinci mektupta kâinattaki bütün her şeyde Allah'ın tecellilerinin görüldüğü ve fena hâlinin tezahür ettiği söylenebilir. Sekizinci mektupta şair bu tecellilerin etkisiyle gönlünün büyük bir haz ile dolduğunu, dünya ve ahirette tek matlubunun Cenâb-ı Allah olduğunu ifade ederek Allah'a kavuşmayı ümit etmektedir. Bu uğurda canını feda etmeye hazırdır ve canını alması için adeta Allah'a yalvarmaktadır. Dokuzuncu mektupta Allah aşkıyla gönlünün yanıp tutuştuğu, yanan gönlün maşukuna kavuşunca ruhuna yeniden neşe dolacağı dile getirilmektedir. Sevgiliyi hakıyla ifade etmek mümkün değildir. Şairin artık Allah'ın tecellileriyle kendinden geçtiği söylenebilir. Onuncu mektup, Tahsin Hasan'ın bunalımlarının neticesinde ortaya çıkan ruhsal çöküşün önemli bir işareti olarak değerlendirilebilir. Çevresinin yaptığı baskı ve psikolojik şiddetten dolayı gönlünün yorgun düştüğü, yaralandığı görülmektedir. Ona göre tüm bu sıkıntılardan kurtulmanın tek yolu ise ecele vasıl olmaktır. Netice itibarıyla Tahsin Hasan toplumsal baskıya dayanamayarak intihar etmiştir. Dertlerin dermanının Allah olduğunu belirtmiş ve bu davranışından dolayı insanların kendisini kınamamasını ümit etmiştir. On birinci mektupta kendisine yöneltilen suçlamalardan aşırı derece rahatsız olduğunu belirtmiştir. Çevresinin kendisini suçlamasına, dışlamasına bir türlü anlam verememektedir. Ancak insanların kendisiyle uğraşmamasını isteyerek Allah'a tevekkül etmektedir.

Tahsin Hasan'ın hayatını etkileyen değişikliklerin neler olduğu net olarak tespit edilememiştir. Ancak o, hayatının ilk dönemlerinde herhangi bir probleminin bulunmadığını ve daha sonra hayatında birtakım değişikliklerin meydana geldiğini vurgulamıştır. Allah inancına ilişkin herhangi bir tereddüdünün olmadığı söylenebilir. Mektuplarda peygamber sevgisinin, sevgili motifi üzerinden ele alındığı açıkça görülmektedir. Ancak anlatımda beşerî aşk ile hakiki aşk, iç içe geçmiş bir görünüm arz eder.

Mektuplarda kâinatın yaratılışı ile ilgili hakikat-i Muhammediyye'nin irdelendiği, vahdet-i vücud felsefesinin yoğun bir şekilde işlendiği göze çarpmaktadır. Bütün bunlara rağmen şairin intiharına tam olarak neyin sebep olduğuna ilişkin net bir bilgi tespit edilememiştir. Ancak onun intiharında ruhi bunalımların büyük bir etkisi olduğu aşikârdır. Şair, mektuplarda öteki ile ilgili değerlendirmelerden ve ötekine dair herhangi bir ithamda bulunmaktan kaçınmaktadır. Tahsin Hasan Efendi'nin mektuplarının onun hayat serencamına ve tarihî verilere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça | References

- Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvâli)*. 5 Cilt. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996.
- Beken, Burak. “19. Yüzyılda Münteher Bir Şair: Amasyalı Nelmî”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi- Journal of Turkish Language and Literature* 2/1 (Haziran 2021), 139-165.
- Çakır, Ömer. “Türk Mektup Geleneğinde Âdâb ve Kurallar”. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi* 114-115-116 (Ağustos 2006), 21-29.
- Çakır, Ömer. *Türk Edebiyatında Mektup*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Çiçek, Yakup. “Ahmed Ziyaüddin’in Mecmuatu'l-Ahzab Adlı Eseri”. *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. İhsan Günaydın vd. 107-115. Ankara: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Demirayak, Kenan. "Esmâ-i Hüsnâ ile Münâcât ve Ed-Dimyâtî'nin Manzum Münâcâtı". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 57 (Şubat 2018), 33-50.
- Dikmen, Çiğdem Belgin - Toruk, Ferruh. “Amasya Yörgüç Paşa Külliyesi’nden Günümüze Ulaşamayan Yapıların Değerlendirilmesi”. *International Social Sciences Studies Journal (SSS Journal)* 5/44 (2019), 4974-4995. <https://doi.org/10.26449/sss.1738>
- Eyilik, Sena. *Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın Şerh-i Kasîde-i Dimyâtîyye (Mirkât-ı Münâcât) İsimli Eserinde Tasavvufî Muhtevâ*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Gültekin, Hasan. *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihî Gelişim-Kuram-Sözlük ve Münşeât-ı Koca Râgıb Paşa*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2015.
- Gündüz, İrfan. “Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâeddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/276-277. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Haksever, Halil İbrahim. “Eski Türk Edebiyatında Mektup”. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi* 114-115-116 (Ağustos 2006), 37-47.
- Haksever, Halil İbrahim. *Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisi'nin Münşeâtı*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.
- Karaismailoğlu, Adnan. “Kâsım-ı Envâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/542-543. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Kâsım Envâr. *Külliyât-ı Kâsım Envâr*. tsh. Sa'îd Nefisi. Tahrân: İntişârât-ı Kıtâbhâne-i Senâ'î, 1337.
- Kırlangıç, Hicabi. “Tâlib-i Âmülî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/505-506. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Kur'ân Yolu*. Erişim 19 Şubat 2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>
- Muallim Nâcî. *Lugat-ı Nâcî*. İstanbul: Asır Matbaası, 1322.
- Nelmî. *Dîvân-ı Nelmî*. Ankara: Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Prof. Dr. Halil İnalcık Kütüphanesi, Mustafa Con A, 53.
- Okay, M. Orhan. “Mektuba, Mektuplaşmaya ve Kartpostala Dair”. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*

- 114-115-116 (Ağustos 2006), 30-36.
- Okay, M. Orhan. “Mektup (Türk Edebiyatı)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/18-21. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Örs, Derya - Tuzcu, Kemal. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu (II/1) Mustafa Con A ve B Koleksiyonları*. 2 Cilt. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2008.
- Özel, Recep Orhan. “Amasya’da Bir İlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (ö. 1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (ö. 1963), Ahmet Emrî Yetkin (ö. 1974), Mustafa Niyazi Yetkin (ö. 1959)”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (Haziran 2018), 39-72. <https://doi.org/10.18498/amauidf.413522>
- Şâhib bin ‘Abbād. *Dīvānu eş-Şâhib bin ‘Abbād*. ed. İbrâhîm Şemsüddîn. Beyrût: Mü’essesetü’l-A‘lâmî, 1422.
- Ṭâlib Âmulî, *Külliyât-ı Eş‘âr-ı Meliku’ş-Şu‘arâ’ Ṭâlib Âmulî*. tsh. Ṭâhirî Şihâb. Tahrân: Kitâbhâne-i Senâ‘î, 1346.
- Tanman, M. Baha. “Çorlulu Ali Paşa Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/371-373. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- TTK, Türk Tarih Kurumu. “Tarih Çevirme Kılavuzu”. Erişim 07 Şubat 2024. <https://ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>
- Tuncel, Bedrettin. “Mektup Türüne Giriş”. *Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi Mektup Özel Sayısı* 30/274 (01 Temmuz 1974), 9-13.
- Ünver, İsmail. “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”. *Türkoloji Derneği Dergisi* 9/1 (1993), 51-89.
- Üstüner, Ali Cengiz. “Medrese İstanbul Medreseleri”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 14 (Aralık 2002), 57-70.
- Varol, Gözde Birsal. *XIX. ve XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Medreseleri*. Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yaşar, Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddin. *Amasya Tarihi*. ed. Songül Keçeci Kurt vd. 12 Cilt. Amasya: Uğur Ofset, 2022.

